

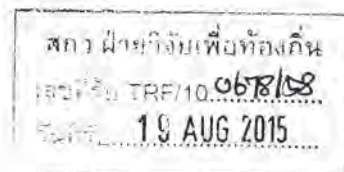
รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การหาแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่า โดยการมีส่วนร่วม
ร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต.สะตอ อ.เขาสมิง
จ.ตรัง”

โดย
นายเกริ่น ละม้ายเมือง
และคณะ

สนับสนุนโดย
ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
มกราคม 2558

สัญญาเลขที่ RDG55M0010

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การหาแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่า โดยการมีส่วนร่วม
ร่วมของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต.สะตอ อ.เขาสมิง
จ.ตราด”

โดย
นายเกริ่น ละม้ายเมือง
และคณะ

สนับสนุนโดย
ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก
มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
มกราคม 2558

คำนำ

โครงการ การหาแนวทางจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตำบลสะเตง อำเภอสว่าง จังหวัดตรัง นั้นเป็น โครงการวิจัยชาวบ้านที่มุ่งให้ชาวบ้าน/ชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับช้างป่าได้อย่างปกติสุข รู้เท่าทันช้างป่า และสามารถเป็นชุมชนตัวอย่างที่แก้ไขปัญหาช้างป่าได้โดยชุมชน โดยในการดำเนินโครงการวิจัยในครั้งนี้ได้ทำการสืบค้นเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวข้องกับปัญหาช้างป่า เช่น เรื่องราวพัฒนาการของชุมชนที่เกิดขึ้น ช่วงเหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อสภาพทรัพยากรในพื้นที่หรือการศึกษาข้อมูลจากการเฝ้าระวังช้างป่าที่ออกมาหากินทุกๆคืนและข้อมูลจากแหล่งอื่นๆ เช่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ รวมถึงผู้เชี่ยวชาญเรื่องช้างป่า เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการอยู่ร่วมกับช้างป่าได้

อย่างไรก็ดีการดำเนินการที่ผ่านมาของโครงการวิจัยนั้น ชุมชนได้พบเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคมากมายตลอดเวลา แต่ท้ายที่สุดชุมชนก็สามารถฉีกกำลังต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆไปได้ และกล้าที่จะเผชิญหน้ายอมรับพร้อมเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับช้างป่าได้อย่างสันติและเหมาะสมต่อไป

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	
สารบัญ	
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ	1
1.2 เป้าหมายการวิจัย	2
1.3 คำถามวิจัย	2
1.4 วัตถุประสงค์	2
1.5 ประเด็นการศึกษา	2
1.6 วิธีการดำเนินการ	3
1.7 พื้นที่การดำเนินการวิจัย	3
1.8 ระยะเวลาดำเนินการ	3
1.9 กรอบแนวคิด	4
1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 บริบทชุมชนและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 สภาพทั่วไป และที่ตั้งชุมชน	6
2.2 อาณาเขต	6
2.3 สถานการณ์ช้างป่าในอดีต	7
2.4 พฤติกรรมช้างป่า	7
2.5 แผนที่เส้นทางเดินช้างตำบลสะตอ	11
2.6 การเฝ้าระวังและหลักคั่นช้างป่า	12
2.7 บทบาทหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	13
2.8 ข่าวกรณีเหตุการณ์ช้างทำร้ายพระสงฆ์	14
บทที่ 3 ขั้นตอนการดำเนินงาน	15
3.1 กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูล	23
3.2 กิจกรรมศึกษาดูงาน	25
3.3 เวทีทบทวนข้อมูลการศึกษาดูงานและเตรียมการจัดเวทีคั่นข้อมูล	25
3.4 เวทีคั่นข้อมูลงานวิจัย	26

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง

หน้า

3.5 เวทีถอดบทเรียนที่มวิจข้างทุน

28

3.6 การพูดคุยติดตามโครงการและพัฒนาโจทย์

28

บทที่ 4 ผลการดำเนินงาน

30

บทที่ 5 สรุป

42

ความเห็นที่เลี้ยงโครงการฯ

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

ชุมชนตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด เป็นชุมชนเกษตรกรรมทำสวนผลไม้ สวนยางพาราและสวนปาล์มเป็นหลัก สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นลูกฟูกสลับกับเป็นลูกเขานาขนาดเล็กทอดยาวถึงกันและเชื่อมต่อกับเขตตำบลช้างฆูนและตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด มีคลองที่สำคัญคือ คลองสะตอ ซึ่งเป็นคลองสายหลักที่ไหลลงสู่อ่าวตราด ชุมชนในตำบลนี้ส่วนใหญ่เป็นคนที่ย้ายเข้ามาอยู่จากเกือบทุกจังหวัดของประเทศไทย โดยมาในช่วงการทำพลอยเมื่อกว่า 40 ปี ที่ผ่านมา ซึ่งช่วงนั้นการทำเหมืองพลอยถือว่าเป็นอาชีพหลักของชุมชน และในช่วงเวลาดังกล่าว จากคำบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องช้างป่านั้น ชาวบ้านกล่าวว่า สมัยก่อนพบช้างป่าจำนวนมาก เพียงไม่ถึง 5 ตัว และช่วงการทำพลอยช้างป่าได้หายไปจากชุมชน ต่อมาการทำเหมืองพลอยได้ซาลงไปเนื่องจากพลอยมีจำนวนน้อยลงและหายากขึ้น ผู้คนบางส่วนได้ย้ายถิ่นฐานไปที่อื่น ส่วนที่ยังคงอยู่จึงเปลี่ยนพื้นที่เหมืองพลอยมาปลูกผลไม้ ไร่สับปะรด และยางพารา และช่วงเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมาบางพื้นที่เปลี่ยนมาปลูกปาล์มน้ำมัน สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนหลายล้านบาทต่อปี

ปัจจุบันสภาพแวดล้อม และวิถีแปรเปลี่ยนไป พื้นที่ป่าถูกแปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่อาศัยและใช้ประโยชน์พื้นที่ ซึ่งอดีตเคยเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์อย่างช้างลดน้อยลงไป ส่งผลให้ช้างป่ากลายเป็นปัญหาที่เริ่มมีความขัดแย้งทวีความรุนแรงมาเป็นระยะจนถึงปัจจุบันอยู่ในขั้นวิกฤต กล่าวคือช่วงฤดูกาลผลไม้ปี 2553 ที่ผ่านมา พบว่ามีช้างป่ามาอยู่ประจำในเขตชุมชน แต่ก็มีเพียง 1 ตัว แต่ปัจจุบันพบช้างมาอยู่ในพื้นที่ประมาณ 10-11 ตัว โดยส่วนมากช้างป่าจะออกมาหาน้ำผลไม้ช่วงประมาณเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน

จากการพูดคุยถึงสาเหตุของการที่ช้างเข้ามาหากินในพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่ป่ามีจำนวนลดลง และช้างถูกไล่มาจากตำบลช้างเคียง ส่วนการจัดการที่ผ่านมา ชาวบ้านได้ร่วมไล่กับเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล โดยไม่คิดทำร้ายช้างแต่อย่างใด มีการใช้ความเชื่อในการบอกกล่าวเจรจา ส่วนแนวทางการจัดการและเคลื่อนตัวของชุมชนหลักๆ คือ การเฝ้าระวังป้องกันในเบื้องต้น โดยมีการจัดตั้งชุดเฝ้าระวังช้างของชุมชน และการเก็บข้อมูลความเสียหายเพื่อแจ้งความเสียหายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบและหาแนวทางช่วยเหลือ ในส่วนการชดเชยความเสียหายนั้นทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ชดเชยให้ตามหลักเกณฑ์ที่มีอยู่ แต่ยังไม่สามารถช่วยเหลือชุมชนที่ได้รับผลกระทบได้ตามความเสียหายที่เกิดขึ้นจริง จึงเป็นเพียงการช่วยชดเชยได้เพียงบางส่วน

แม้ว่าชุมชนจะมีการเฝ้าระวัง โดยการวางแผนร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งมีการชดเชยความเสียหายจากทางราชการ แต่เป็นเพียงการจัดการปัญหาได้ในระดับหนึ่ง และเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ยังไม่สามารถจัดการแก้ไขปัญหาให้ลดความเสียหายได้พอที่ชุมชนจะสามารถลงทุนได้อย่างคุ้มค่าในการทำการเกษตร

1.2 เป้าหมายการวิจัย

เพื่อให้ชุมชนตำบลสะตออยู่ร่วมกับช้างป่าได้

1.3 คำถามวิจัย

แนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ควรเป็นอย่างไร

1.4 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ช้างป่า สาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาบทเรียนการมีส่วนร่วมในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาปัจจัย เงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัดในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

1.5 ประเด็นการศึกษา

1. บริบทและสถานการณ์ทั่วไปของชุมชน พัฒนาการและความเป็นมา ภูมินิเวศน์ของพื้นที่ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด
2. สถานการณ์ช้างป่า สาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
3. บทเรียนการมีส่วนร่วมในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
4. ปัจจัย เงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัดในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
5. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

1.6 วิธีการดำเนินการ

- 1) ประชุมทีมวิจัยประจำเดือน
- 2) กิจกรรมความเข้าใจโครงการกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 3) กิจกรรมร่วมประชุมกับเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 4) กิจกรรมอบรมวางแผนการเก็บข้อมูล

- 5) การเก็บข้อมูลงานวิจัย และทดลองระบบการป้องกันและเฝ้าระวังพร้อมประเมินผลและหาวิธีปรับปรุง
- 6) ศึกษาฐานชุมชนที่ประสบสถานการณ์ช้าง
- 7) วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลระยะที่ 1
- 8) การจัดทำรายงานระยะที่ 1
- 9) กิจกรรมการทดลองปฏิบัติการตามแนวทางระยะที่ 1
- 10) กิจกรรมสรุปและวิเคราะห์ผลการทดลองปฏิบัติการ
- 11) เวทีคืนข้อมูลและนำเสนอผลงานวิจัย
- 12) เวทีถอดบทเรียนงานวิจัย
- 13) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

1.7 พื้นที่ดำเนินการวิจัย

พื้นที่ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

1.8 ระยะเวลาดำเนินการ

ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย 2 ปี 7 เดือน

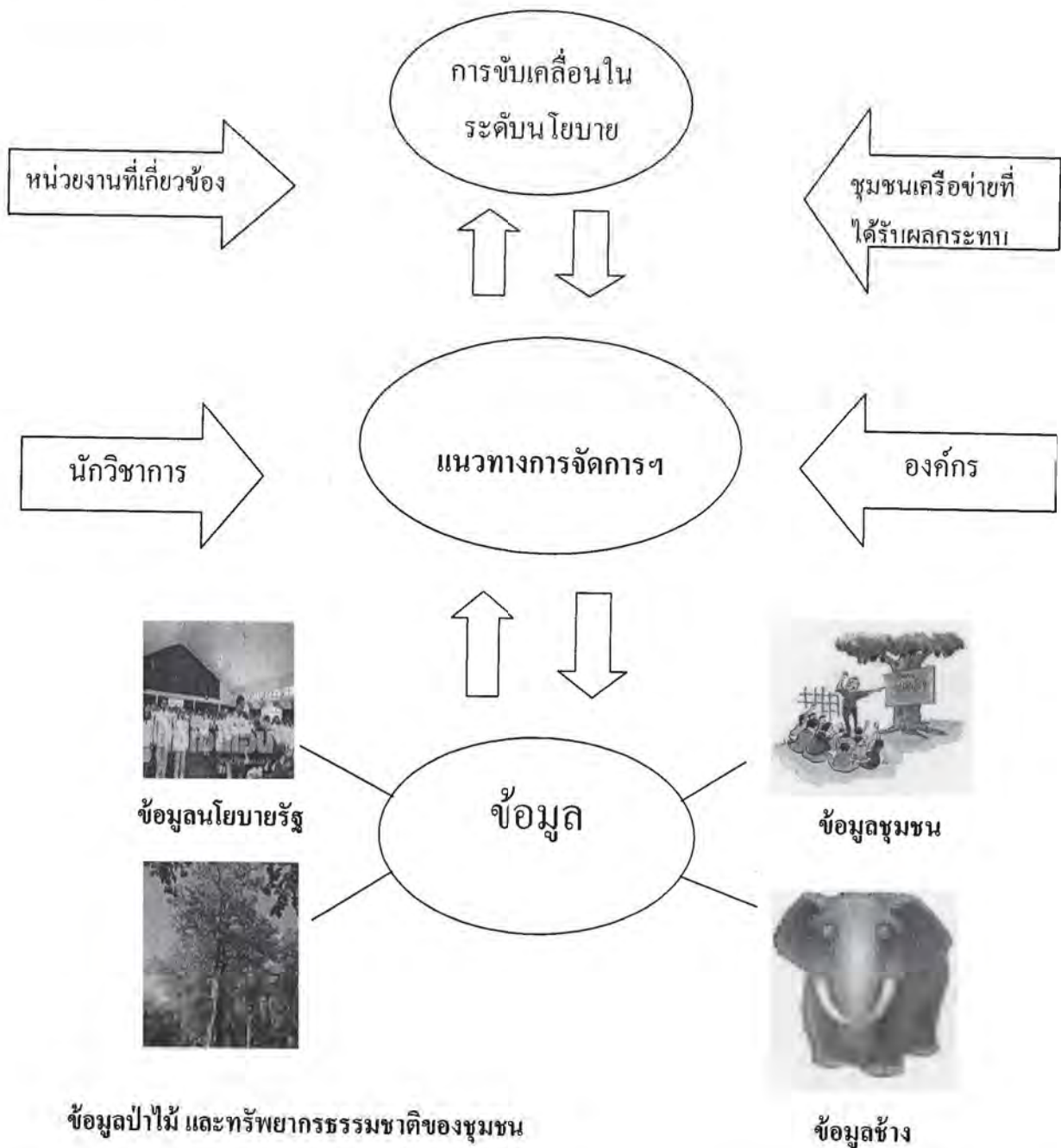
หมายเหตุ : ตามสัญญาโครงการมีระยะเวลา 12 เดือน ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2555 -มิถุนายน 2556 โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

-ระยะที่ 1 เป็นเวลา 6 เดือน (เดือน ก.ค. 55-ธ.ค. 55)

-ระยะที่ 2 เป็นเวลา 6 เดือน (เดือน ม.ค. 55-มิ.ย. 56)

รวมขยายเวลา (เดือน ก.ค. 56-ธ.ค. 56) และเลขระยะขยายเวลา จนถึงสิ้นสุดโครงการเดือนมกราคม 2558

1.9 กรอบแนวคิด

จากกรอบแนวคิด คือ ในกระบวนการของงานวิจัยจะเข้าไปเพื่อดำเนินการ โดยชุมชนที่วิจัยจะทำการเก็บข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลบริบทต่างๆทั้งพัฒนาการความเป็นมาของชุมชนและพื้นที่ การเก็บข้อมูลทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติของชุมชน ข้อมูลซึ่งเป็นของรัฐและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมช้าง ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้ชุมชนมีแนวทางที่จะนำไปสู่การหาแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานองค์กร ตลอดจนนักวิชาการเข้ามาดำเนินการในลักษณะเสริมกันเพื่อหาแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าร่วมกัน ซึ่งอาจขับเคลื่อนประเด็นดังกล่าวไปถึงระดับนโยบายจังหวัดหรือท้องถิ่นและมีการหนุนเสริมหรือการให้ความช่วยเหลือในการจัดการสถานการณ์ร่วมกับและหรือแก่ชุมชนในเวลาต่อมา

1.10 ผลที่คาดว่าจะได้

• ผลเชิงวิจัย

- 1) ได้ข้อมูลความรู้ในด้านสถานการณ์ช้างป่า สาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2) ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับบทเรียนการมีส่วนร่วมในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3) ได้ทราบปัจจัย เงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัดในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 4) ได้แนวทางในการวางแผนทดลองปฏิบัติการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

• ผลเชิงพัฒนา

- 1) ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ช้างป่า
- 2) เกิดแนวร่วม/กลุ่มแกน ทั้งระดับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการร่วมดำเนินการทดลองปฏิบัติการตามแนวทางที่ได้จากงานวิจัย
- 3) เกิดการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์
- 4) ได้บทความการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย (RE) ส่งเสนอต่อ สกว. 1 เรื่อง เพื่อเผยแพร่

บทที่ 2

บริบทชุมชนและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

2.1 สภาพทั่วไปและที่ตั้งของชุมชน

ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มและเป็นเนินเขาเตี้ย ๆ สลับกัน โดยลักษณะของพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับการเพาะปลูกทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง สวน ขางพารา มีลำคลองสายใหญ่ที่สำคัญ คือ คลองสะตอ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของชาวบ้าน ตำบลสะตอมีภูเขาใหญ่ 5 ลูก มีความสมบูรณ์ มีต้นไม้ใหญ่ มากกว่า 1,000 ไร่ มีภูเขาขนาดย่อม 3 ลูก เช่น เขาสุทัศน์ เขาตะมุค มี 50 ไร่ เขาพจน์ มี 50 ไร่ มีแหล่งน้ำลำคลองธรรมชาติ เช่น คลองปุก คลองสะตอ คลองสะบ้า มีอ่างเก็บน้ำเช่น ถิ่นชีนิ หุ่งกราด คลองปุก และสระน้ำ

กล่าวกันว่าตำบลนี้มีแม่น้ำไหลผ่านซึ่งต้นน้ำมาจากสะพานหิน (เขตอำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี) แม่น้ำนี้ได้แยกออกเป็นสองสาย สายหนึ่งไหลไปทางเขมร เรียกว่า คลองสะติง ส่วนอีกสายหนึ่งไหลมาทางประเทศไทย เรียกว่าคลองสะตอ เพราะมีต้นสะตอป่าขึ้นอยู่ทั่วไป ชาวบ้านจึงเรียกตำบลนี้ว่า ตำบลสะตอ

ตำบลสะตอ แบ่งเขตการปกครองเป็น เป็น 8 หมู่บ้าน ประกอบด้วยหมู่บ้าน หมู่ 1 บ้านตาพลาย , หมู่ 2 บ้านหนองบัว , หมู่ 3 บ้านเกาะลอย , หมู่ 4 บ้านวงศ์พัฒนา , หมู่ 5 บ้านคลองปุก , หมู่ 6 บ้านตักคัก , หมู่ 7 บ้านหุ่งกระบอก และหมู่ 8 บ้านหุ่งกราด ตำบลสะตอมีจำนวนหลังคาเรือน 1,390 หลังคาเรือน มีจำนวนประชากรกว่า 5,143 คน ประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 90 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ ลองกอง มังคุด ทุเรียน และสวนขางพารา เป็นต้น

2.2 อาณาเขต

ตำบลสะตอมีเนื้อที่ประมาณ 100.27 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 62,671 ไร่อาณา ตำบลสะตอ อำเภอสว่าง จังหวัดตรัง มีอาณาเขตติดด้านต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ ต.หนองบอน อ.บ่อไร่ และ ต.ตกพรม จ.จันทบุรี

ทิศใต้ ติดกับ ต.เทพนิมิต อ.เขาสมิง จ.ตรัง

ทิศตะวันออก ติดกับ ต.บ่อพลอย ต.ช้างนุญ อ.บ่อไร่ จ.ตรัง

ทิศตะวันตก ติดกับ ต.ประณีต อ.เขาสมิง จ.ตรัง และ ต.ตกพรม จ.จันทบุรี

2.3 สถานการณ์ชุมชนกับช้างป่าในอดีต

ช้างป่ามีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี โดยช่วงปี 2549 มีช้าง 5 ตัว อาศัยอยู่บนเขาหากินบนเขา คาดว่าเป็น ช้างนอกพื้นที่

เมื่อถึงช่วง ปี 2550 เป็นช้างนอกพื้นที่เช่นกันแต่ 6 เดือนจะมาครั้ง มาถึงปี 2551 มีช้าง 12 ตัว (ชุดใหญ่) เข้ามาหากินในชุมชน ม.8 และ ม.5

ปี 2553 มีเกือบ 20 ตัว มีการกระจายตัวตามจุด จุดละ 2-5 ตัว (ช้างเริ่มขยายเขตหากิน) ชาวสวน ได้รับผลกระทบมาก มักออกหากรินช่วงกลางคืน เริ่มอยู่ประจำ โดยมากช้างป่าจะออกหากินช่วงกลางคืน ตอนกลางวันจะพักอาศัยตามเขาต่างๆ

อาหารที่ช้างกินตั้งแต่ปี 2553 – 2557 จะกินจำพวก สับปะรด มะพร้าว กล้วย ขนุน ลองกอง ทุเรียน เงาะ มะม่วงหิมพานต์ ลำไย ขอดปาล์ม ปัจจุบันยังไม่พบว่าช้างกิน มังคุด มะไฟ มะละกอ

2.4 พฤติกรรมช้างป่า

2.4.1 พฤติกรรมโดยทั่วไป

ช้างป่าในพื้นที่ตำบลสะตอ มีทั้งเพศผู้เพศเมีย มีช้างทั้งที่ออกหากินทั้งฝูงและช้างและช้างออกหากิน ตัวเดียวตัว และมักจะเดินไปตามที่ต่างๆ ไม่มีขอบเขตเดินไปเรื่อยๆ สลับไปมาทั้งในพื้นที่ตำบลหนองบอน

ตำบลบ่อพลอย ตำบลช้างทุน อำเภอบ่อไร่ ตำบลสะตออำเภอเขาสมิงจังหวัดตราด โดยได้กระจายอาศัยและหากินทั่วทั้งในป่าและบริเวณพืชสวนของชาวบ้านเป็นวงกว้าง ทำให้ชาวบ้านได้เห็นพฤติกรรมของแต่ละตัวแต่ละฝูงที่หลากหลาย บางตัวมีนิสัยดุร้าย บางตัวมีนิสัยขี้เล่น บางครั้งแสดงอาการอารมณ์ดี บางครั้งแสดงอาการไม่พอใจ และมีบางครั้งแสดงการต่อสู้กันเองในสวนยางพาราหรือสวนผลไม้ของชาวบ้านบ้าง ส่งผลให้ไม้ต้น ไม้ต้นยางล้มหักหลายต้น ซึ่งการปะทะต่อสู้กันนั้นอาจมีสาเหตุมาจากการแย่งชิงเพศเมีย

สำหรับช่วงเวลาหากินของช้างโดยมากจะเข้ามาในช่วงเย็น-กลางคืน คือตั้ง 6 โมงเย็นเป็นต้นไป ซึ่งอาหารที่ช้างชอบมากิน ได้แก่ ถั่วลิสง มะพร้าว อ้อย ขนุน ทุเรียน ลองกอง เงาะ สับปะรด มะไฟ มะม่วง มันสำปะหลัง สละ เป็นต้น ดังนั้นใครที่ปลูกผลไม้ชนิดดังกล่าวนี้อาจเสี่ยงต่อการถูกช้างบุกรุกเข้ามากินและมาทำลายได้โดยง่าย

2.4.2 พฤติกรรมช้างป่าจำแนกแต่ละตัว

จากการเก็บข้อมูลเรียนรู้พฤติกรรมช้างป่าที่เดินหากินและอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ ตำบลหนองบอน ตำบลช้างทุน อำเภอบ่อไร่ และตำบลสะตออำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ทำให้ทีมวิจัยทั้ง 3 พื้นที่ ได้ข้อมูลพฤติกรรมช้างตัวเด่นๆ ประเภทเดินตัวเดียวไม่เข้าฝูง ดังนี้

ตารางแสดงข้อมูลพฤติกรรมข้างตัวเด่นๆ ที่เดินอยู่ระหว่างพื้นที่ตำบลสะตอ ตำบลช้างนุญ

ชื่อข้าง	ลักษณะเด่น/จุดสังเกต	พฤติกรรม	วีรกรรมเด่น/ประวัติ
ไอ้ค้อ	ไม่มีงา หูค้างบริเวณด้านซ้าย	ชอบเข้าบ้านคน คั่นของในบ้าน คน โดยเฉพาะบ้านที่มีผลไม้ วางไว้หรือแขวนไว้ นอกจากนี้ ยังมีพฤติกรรมขี้เล่น	ไม่ทำร้ายคน ชาวบ้านไล่หรือ ผลักดันยาก
อ้อยหน้า	ไม่มีงา บริเวณ โคนหางมีรู แผลเป็น (เจ้าหน้าที่บอกข้าง เคยถูกไม้ค้ำตรง โคนหาง)	คุ้นกับชาวบ้าน ไม่ดุร้าย	เคยทำลายข้าวของ ทำลายพืชสวน
งาเดียว (ตัวที่1)	มีงาเดียวอยู่ข้างซ้าย งาข้าง ขวาถูกตัด (เป็นรอยตัดตรง)	ไม่เข้าฝูง ไม่ชอบใกล้คน และดุ ร้าย โมโห ขวางไม่ได้	เคยทำร้ายพระบันลือ พันธุ์กิ้งกิ้ง พระสงฆ์จากสำนักสงฆ์อภัยวัน จนบาดเจ็บสาหัส ต้องเย็บกว่า 10 เข็ม ชีโครงหัก 2 ชี ปอด 2 ข้างฉีก กระดูกซี่โครงแตก ก้นกบ แตก (เมื่อเดือน ธ.ค.54)
งาเดียว (ตัวที่2)	มีงาแตก (สาเหตุจาก สู้กับข้างด้วยกัน)	ไม่เข้าฝูง ชอบหนีข้างตัวอื่นๆ แต่กับคนจะไม่ดุร้าย ไปเรื่อยๆ	ไม่มี
สีคอหรือปลาย แดง	เป็นข้างไม่มีงา หูค้างทั้งสอง ข้างค้างหรือจะเห็นว่าหูมี ชมพู หน้าผากคล้ายรูปใบ โพธิ์ มีอายุราว 10 ปีเศษ	ดุเงียบๆ ปกติทั่วไป ไม่มีท่าที่ ทำร้ายคน	เคยทำร้ายร่างกายนายสุวิทย์ ชัชวาล หัวหน้าชุดลาดตระเวนอุทยาน แห่งชาติน้ำตกคลองแก้วจน เสียชีวิตในเหตุการณ์ไล่ต้อน ข้างปลายแดง จากเชิงเขาขึ้นยอด เขาเพื่อให้กับเข้าป่า แต่ข้างป่าไม่ ยอมกลับ(เมื่อวันที่ 6 มี.ค.57)
โซนิคหรือไอ้ เหม็น	ไม่มีงา ตัวผอม มีกลิ่นเหม็น มาก	ชอบเดินไปเข้าไปตามชุมชน และเดินตามถนน ตามริมทาง แต่มักไม่เดินเข้าไปในสวน ผลไม้	ใช้ชาติบรรดจักรยานยนต์ ฮอนด้า โซนิค ของนายสุวิทย์ ชัชวาล ที่ จอดขวางทางเดินของเขาบริเวณ ริมถนน จึงเป็นที่มาของชื่อโซนิค ที่ชาวบ้านเรียก
ไอ้โค้ง	ไม่มีงา ตัวเล็ก	มีพฤติกรรมคล้ายไอ้ค้อ ชอบ เล่น ชอบขโมยของในบ้านคน	เคยวิ่งพุ่งเข้าไปใส่ชุดทีมเฝ้าระวัง แต่ ไม่มีใครได้รับอันตราย หรือ บาดเจ็บแต่อย่างใด

2.4.3 พฤติกรรมช้างป่าในแต่ละช่วงฤดูกาล

พฤติกรรมช้างป่าในแต่ละช่วงฤดูกาล		
ฤดูร้อน (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม)	ฤดูฝน (มิถุนายน-ตุลาคม)	ฤดูหนาว (พฤศจิกายน-มกราคม)
ช้างป่าหากินใกล้แหล่งน้ำ เช่น สวนของชาวบ้านหรือตามอ่างเก็บน้ำ	ช้างป่าออกหากินในลักษณะของการกระจายตัวออกหากินหรือลงมาหากินเพียงตัวเดียวแต่หลายจุด	ช้างป่ามีการผสมพันธุ์
ช้างป่าจะออกหากินไกลขึ้นจากที่พักบนภูเขาและขยายพื้นที่ในการหากินมากขึ้น	ช้างป่าจะไม่กลับที่พักบนภูเขาแต่จะนอนค้างในสวนของชาวบ้าน ซึ่งในการผลักดันนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบาก	ช้างป่าจะมีนิสัยดุร้าย ชอบส่งเสียงดังเพื่อข่มเพศตัวผู้ตัวอื่นๆ
ช้างป่าจะออกหากินเวลา 18.00น. เป็นต้นไปและจะกลับที่พักบนภูเขาเวลาหลัง 24.00น.	ช้างป่าจะไม่ค่อยดุร้ายและมักจะมีพฤติกรรมขี้เล่น	ช้างป่าจะมีการต่อสู้กันเพื่อแย่งชิงเพศเมีย
ช้างป่าจะหากินตั้งแต่ 2-15 ตัว	ช้างป่าจะออกหากินตั้งแต่ 20.00น. เป็นต้นไป จะไม่ค่อยกลับที่พักบนภูเขาโดยอาจจะอยู่ในสวนของชาวบ้านหลายๆวัน	ช้างป่าจะอยู่บนเขาเป็นส่วนใหญ่ จะไม่ค่อยลงมาหากินบริเวณพืชสวนของชาวบ้าน
ช้างป่าจะไม่ค่อยดุร้าย		ช้างป่าจะไม่ค่อยกินอาหาร

2.6 การเฝ้าระวังและผลักดันช้างป่า

พัฒนาการระบบการเฝ้าระวังของตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จะแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ระบบเดิมกับระบบใหม่

ระบบเดิม ปี 2552	ระบบใหม่ (ปัจจุบัน 2555-2557)
ใช้การไล่เชิงรุก โดยไล่ช้างออกจากพื้นที่พื้นที่ที่มีคนอยู่	ใช้ระบบแบบ"ไล่ไปกินไป" เน้นความนุ่มนวล
ใช้เสียงสว่างไล่ ชาวบ้านรวมตัวกันไล่	ลดการใช้เสียงดัง (ลูกแตก)
ใช้เสียง ประทัด ลูกแตก	ยืนดูอยู่ห่างๆ 30-50 เมตร ถือว่าจะปลอดภัย
ไล่เป็นทีมๆละ 10-30 คน	ใช้แสงจากคบเพลิง
ไล่ช้างให้ขึ้นเขา	ใช้วิทยุสื่อสารเพราะรู้ข้อมูลความเคลื่อนไหวของช้างได้เร็ว
ใช้โทรศัพท์สื่อสารกัน	มีการกระจายตัวเป็นจุดๆ ตามจุดที่ช้างเคยลง
ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ ทำให้เกิดความเสียหายกับต้นผลไม้มาก	ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ ลดความเสียหายของสวนผลไม้และคนปลอดภัยมากขึ้น

ขั้นตอนการปฏิบัติการเฝ้าระวัง ของตำบลสะตอ เริ่มจากรอชาวบ้านแจ้ง → ประสานหน่วยงาน → (อุทยานหรือทหารพราน) และรวมกำลังชุดเฝ้าระวัง → ไปรอที่จุดเกิดเหตุ

2.7 บทบาทหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จากปัญหาสถานการณ์ช้างป่าที่เกิดขึ้นได้มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน(NGO) เข้าร่วมมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาสถานการณ์ช้างป่าที่เกิดขึ้น สามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ลำดับ	ชื่อหน่วยงาน	บทบาทหน้าที่หลัก	บทบาทในการช่วยเหลือแก้ไข ปัญหาช้างป่า
1	อุทยานแห่งชาติน้ำตกคลองแก้ว	ดูแลทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม	สนับสนุนเจ้าหน้าที่มาร่วมเฝ้า ระวังและผลักดันช้างป่า
2	ทหารพราน 514	ป้องกันประเทศ	สนับสนุนเจ้าหน้าที่มาร่วมเฝ้า ระวังและผลักดันช้างป่า
3	หน่วยรักษาป่าไม้ ตร.3	ดูแลรักษาป่าไม้	สนับสนุนเจ้าหน้าที่มาร่วมเฝ้า ระวังและผลักดันช้างป่า
4	ตำรวจตระเวนชายแดนที่ 116	ป้องกันประเทศ	สนับสนุนเจ้าหน้าที่มาร่วมเฝ้า ระวังและผลักดันช้างป่า
5	ตำรวจ	รักษาความสงบเรียบร้อย	สนับสนุนเจ้าหน้าที่มาร่วมเฝ้า ระวังและผลักดันช้างป่า
6	เกษตรอำเภอเขาสมิง	ส่งเสริมการประกอบอาชีพ เกษตรกร	ประเมินความเสียหายของ เกษตรกรและชดเชยค่าเสียหาย
7	มูลนิธิชายพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ	ทำประโยชน์ด้านมนุษยธรรม และสิ่งแวดล้อม	สนับสนุนโครงการช้างบ้านไถ่ ช้างป่า

2.8 ข่าวกกรณีเหตุการณ์ช้างทำร้ายพระเสียชีวิต

ช้างป่าลงจากเขาชะอม จ.ตราด นुकเข้ามาวัดกลางดึก ไล่เหยียบพระสงฆ์ จนมรณภาพ

ที่วัดเขาชะอม หมู่ 8 ต.สะตอ อ.เขาสมิง จ.ตราด พระครูเมตตาวินัยรัตน์ เจ้าอาวาสได้รับแจ้งจากพระลูกวัดว่า พระประสิทธิ์ จุกวโร ได้เสียชีวิตอยู่ที่บริเวณต้นมะม่วง จากการถูกช้างป่าเหยียบเสียชีวิต ต่อมา ร.ต.ท. ประวิตร เลิศธีร ร้อยเวร สภ.เขาสมิง เข้าตรวจสอบที่เกิดเหตุ พบ พระประสิทธิ์ จุกวโร นอนคว่ำหน้าที่ได้ ต้นมะม่วง เมื่อพลีร่างขึ้นมาพบบริเวณศีรษะถูกช้างเหยียบที่ใบหน้ายุบ และกระดูกซี่โครงหัก คาดว่าช้างใช้เท้าเหยียบแล้วหลบหนีเข้าป่าเขาชะอมไป

สอบถามเจ้าอาวาสทราบว่า เมื่อกลางดึกวันที่ 5 ตุลาคม 2557 มีช้างป่าเข้ามาในวัดเขาชะอมซึ่งระยะนี้ช้างป่าเข้ามาในวัดบ่อยครั้ง และทุกครั้ง พระประสิทธิ์ จะออกมาขับไล่ ซึ่งเมื่อคืนนี้ช้างป่าก็เข้ามาในวัด พระประสิทธิ์ ออกมาตามปกติเหมือนทุกครั้ง แต่ครั้งนี้ช้างป่าตัวนี้ไม่ยอมหนีเข้าป่า แต่กลับหันหน้าเข้าหาและวิ่งเข้ามาหา พระประสิทธิ์ วิ่งหนีและวนอยู่กับต้นมะม่วงแต่ไม่สามารถหนีได้ทันถูกช้างเหยียบจนเสียชีวิต

สำหรับปัญหาช้างป่าใน ต.สะตอ เคยมีช้างป่าเข้ามาเหยียบชาวบ้านสะตอเสียชีวิต เมื่อ 2 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นพื้นที่รอยต่อของ จ.จันทบุรี และตราด ครั้งนี้เป็นครั้งที่ 2 ซึ่งช้างป่าเข้ามาที่ ต.สะตอ เมื่อปี 2549 และสร้างความเสียหายให้กับประชาชนที่ทำสวนผลไม้มาทุกปีมากบ้างน้อยบ้าง

(ข้อมูลจาก www.innnews.co.th/)

ขั้นตอนการดำเนินงาน

กิจกรรมกิจกรรมระยะที่ 2 เดือน ม.ค.56-เดือนมิ.ย.56	วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินงาน
1. กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูล การดำเนินงานที่ผ่านมา	-เพื่อร่วมกันทบทวนการดำเนินการที่ผ่านมาจากครั้งที่ 1 -เพื่อร่วมกันวิเคราะห์จุดด้อยจากกระบวนการเก็บข้อมูล และปฏิบัติการเฝ้าระวังที่ผ่านมา -เพื่อหาแนวทางปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดการสถานศึกษาและเตรียมความพร้อมสำหรับการจัดการข้อมูลและพหุคูณประเด็นการศึกษา	-จัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล และมีเอกสารประกอบกิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูลตลอดจน ผลการดำเนินการที่ผ่านมา ในวันนี้ทางชุมชน เสาถึงสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับช้างป่า ผลกระทบและการจัดการที่ผ่านมา -นำข้อมูลจากการทำงานวิจัยระยะที่ 1 มานำเสนอโดยตัวแทนที่วิจัย และร่วมแลกเปลี่ยนชกถาม ตลอดจนเติมเต็มข้อผิดพลาด -การนำเสนอแบบบอกเล่าผ่านประสบการณ์ของชุดทีมเฝ้าระวังเพื่อให้และเติมเต็มข้อมูล
2. การศึกษาดูงาน	-เพื่อศึกษาดูงานชุมชนที่มีประสบการณ์การจัดการสถานการณืช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง -เพื่อใช้เป็นแนวทางไปสู่การนำการจัดการสถานการณืในพื้นที่วิจัย	ก่อนการไปศึกษาดูงาน ทางทีมพี่เลี้ยงได้ประชุมทีมชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมรวมถึงการตั้งโจทย์สำหรับการลงไปดูงานร่วมกัน เพื่อให้ทีมวิจัยได้ทำการบ้าน เตรียมตัวเก็บเกี่ยวข้อมูล สิ่งที่ได้ในการดูงาน มาประยุกต์ใช้กับสถานการณ์โครงการวิจัยในพื้นที่ โดยกำหนดสถานที่ศึกษาดูงานเป็นอุทยานแห่งชาติเขาอ่างฤๅไน จ.ฉะเชิงเทรา ส่วนโจทย์การบ้านทีมวิจัยต้องไปเก็บ บันทึก และแลกเปลี่ยนคือ

	1. สถานการณ์ข้างบ้านเขาเป็นอย่างไร 2. การจัดการ/การแก้ไขปัญหา โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างไร 3. สถานการณ์ภาพรวมทั้งหมด มีความคล้ายคลึงกับชุมชนวิจัยของเราหรือไม่ อย่างไร 4. เราจะนำอะไรกลับไปเพื่อใช้กับสถานการณ์ข้างบ้านเรา -นัดหมายการเดินทาง/แจ้งกำหนดการ -การศึกษาดูงาน เป็นการร่วมฟัง/การเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแสดงและเสนอแนะข้อคิดเห็นร่วมกัน ระหว่างชุมชนตราดกับชุมชนเจ้าของพื้นที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของ 2 พื้นที่อาทิ อุทยานแห่งชาติได้แลกเปลี่ยนกระบวนการ วิธีการและเสนอแนะซึ่งกันและกัน โดยต่างใช้ประสบการณ์ในพื้นที่แลกเปลี่ยนกัน -การหาข้อเสนอแนะเชิงทางออกร่วมกัน -การศึกษาภาคสนามดูรอยเส้นทางเดินช้างและหมู่บ้านบริเวณรอบเขตอุทยานฯ อย่างถ่าในๆ -เดินทางกลับตราด	
3. เวทีทบทวนข้อมูลการศึกษาดูงาน และการเตรียมการจัดเวทีคืนข้อมูลฯ	-เพื่อทบทวนการลงพื้นที่ดูงาน ณ อุทยานแห่งชาติเขาอ่างฤๅไน -เพื่อนำการบ้าน/โจทย์ที่ทีมวิจัยต้องเก็บบันทึกมานำเสนอแลกเปลี่ยนกันกับพี่เลี้ยง -เพื่อร่วมวางแผนการจัดเตรียมข้อมูลและออกแบบกระบวนการเวทีคืนข้อมูล	-นัดทีมวิฟพื้นที่ชุมชน นำเสนอการเก็บบันทึกข้อมูลที่ได้ไปดูงาน/โจทย์คำถาม 4 ข้อ โดยให้ทุกคนเขียนบันทึก แล้วนำมาเล่าสู่กันฟัง -การแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อวาดภาพ จากการศึกษาดูงาน อะไรที่เริ่มแล้วเราอยากให้เกิดขึ้นกับบ้านเราบ้าง พร้อมนำเสนอ -ร่วมร่างกำหนดการเวทีคืนข้อมูล ก่อนหน้านั้น ทางพี่เลี้ยงได้อธิบาย

		ความหมายของการคืนข้อมูลอย่างละเอียด ไปจนถึงการร่วมกันคิดว่า จะเชิญใครเข้าร่วม หรือหน่วยงานใดเข้าร่วม -การนำข้อมูลรายงานๆระยะที่1 มาตรวจสอบความถูกต้อง ความครบถ้วนเพื่อเตรียมแบ่งหน้าที่กันไปเตรียมการนำเสนอข้อมูลต่างๆ และข้อมูลบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ข้าง สถานการณ์ชุมชน และงานวิจัยจะนำไปจัดเป็นนิทรรศการ -ประมาณค่าใช้จ่ายร่วมกัน โดยการจัดเวทีคืนข้อมูลนี้ ทางชุมชนทีมวิจัย3พื้นที่จะจัดร่วมกัน เป็นเจ้าภาพร่วมกัน
4. เวทีคืนข้อมูลงานวิจัย	1) เพื่อนำเสนอและทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมา ข้อมูล ข้อค้นพบ ตลอดจนข้อเสนอแนะจากการทำ งานวิจัยฯ คัดกลุ่มชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้สื่อประกอบการนำเสนอและการจัด นิทรรศการ 2) เพื่อนำเสนอข้อคิด ข้อเสนอแนะ จากชุมชน เครือข่าย ตัวแทนนักวิชาการ และหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง รวมถึงผลการดำเนินงานร่วมกันที่ผ่านมา 3) เพื่อหาแนวร่วมในการทำงานและช่องทางการ สับสนุนการทำงานของโครงการ 4) เพื่อหาแนวทางและกระบวนการในการแก้ไข ปัญหาาร่วมกัน	การจัดเวทีครั้งนี้ จัดขึ้นที่สถาบันหนองแฟบ ม.3 ช้างทอง อ. บ่อไร่ จ. ตราด ได้เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ นายอำเภอบ่อไร่ และตัวแทนนายอำเภอเขาสมิง อบต. อพปร. และหัวหน้าอุทยานฯ คลองเครือหวาย ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเคยรับทราบ สถานการณ์ข้างในเขตพื้นที่ชุมชนจังหวัดตราด นักวิชาการ รวมทั้ง ชุมชนผู้ได้รับผลกระทบคือช้างทอง หนองบอนและชุมชนสะตอ มาร่วม ช่วงเช้าจะเป็นการนำเสนอและทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมา ข้อมูล ข้อค้นพบ ตลอดจนข้อเสนอแนะจากการทำงานวิจัยฯ คัดกลุ่ม ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้สื่อประกอบการนำเสนอและการ จัดนิทรรศการ ต่อจากนั้น ตัวแทนนักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วม แลกเปลี่ยนและเสนอตัวเป็นแนวร่วมในการทำงาน ภาคบ่ายได้แบ่งกลุ่มชุมชนออกเป็น 3 กลุ่มแบบละชุมชน เพื่อ

		ชวนสะท้อนสถานการณ์โดยสังเขป และร่วมคิดร่วมเสนอแนวคิดเรื่อง การแก้ไขปัญหามาของชุมชนในระยะสั้น และระยะยาวรวมทั้ง ร่วมแลกเปลี่ยนแนวคิดและแนวทางการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหา แนวทางและกระบวนการในการแก้ไขปัญหา	ชวนสะท้อนสถานการณ์โดยสังเขป และร่วมคิดร่วมเสนอแนวคิดเรื่อง การแก้ไขปัญหามาของชุมชนในระยะสั้น และระยะยาวรวมทั้ง ร่วมแลกเปลี่ยนแนวคิดและแนวทางการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหา แนวทางและกระบวนการในการแก้ไขปัญหา
5. เวทีถอดบทเรียน	-เพื่อสรุปบทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมา ทบทวน ร่วมคิดถึง จุดอ่อนและจุดแข็งของการดำเนินงาน กระบวนการและผลที่ได้ เทียบเคียงกับวัตถุประสงค์มากนักน้อยเพียงใด อย่างไร -เพื่อวิเคราะห์ทีมวิจัย หรือคนทำงาน ว่าจากการดำเนินงานวิจัย ที่ผ่านมา มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไรและข้อเสนอแนะที่จะนำไปสู่ การปรับปรุงกระบวนการจัดการสถานการณ์ในพื้นที่เพื่อให้เกิด ประสิทธิภาพ	-จัดเวทีสรุปบทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมา ร่วมคิดถึงจุดอ่อนและจุด แข็งของการดำเนินงาน กระบวนการและผลที่ได้เทียบเคียงกับ วัตถุประสงค์มากนักน้อยเพียงใด อย่างไร วิเคราะห์ทีมวิจัย หรือคนทำงาน ว่ามา มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร โดยให้แต่ละคนประเมินตนเอง โดยการ เขียนบัตรคำ จากนั้น ใช้การพูดเรียงไปแต่ละคนๆ และมีการเปิด โอกาสให้เพื่อน ได้มีข้อเสนอแนะที่จะนำไปสู่การปรับปรุง กระบวนการจัดการสถานการณ์ในพื้นที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นต่อการทำงานของทีม และ สามารถเสนอแนะและวิเคราะห์การทำงานของพี่เลี้ยงด้วย ในฐานะที่ เป็นทีมงานเดียวกัน	-จัดเวทีสรุปบทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมา ร่วมคิดถึงจุดอ่อนและจุด แข็งของการดำเนินงาน กระบวนการและผลที่ได้เทียบเคียงกับ วัตถุประสงค์มากนักน้อยเพียงใด อย่างไร วิเคราะห์ทีมวิจัย หรือคนทำงาน ว่ามา มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร โดยให้แต่ละคนประเมินตนเอง โดยการ เขียนบัตรคำ จากนั้น ใช้การพูดเรียงไปแต่ละคนๆ และมีการเปิด โอกาสให้เพื่อน ได้มีข้อเสนอแนะที่จะนำไปสู่การปรับปรุง กระบวนการจัดการสถานการณ์ในพื้นที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นต่อการทำงานของทีม และ สามารถเสนอแนะและวิเคราะห์การทำงานของพี่เลี้ยงด้วย ในฐานะที่ เป็นทีมงานเดียวกัน
6. รายงานฉบับสมบูรณ์	-เพื่อจัดทำรายงานและรวบรวมเรียงข้อมูลงานวิจัยในระยะ ที่ 2 รวมถึงเชื่อมโยงกับประเด็นการจัดการสถานการณ์และ ข้อมูลจากรายงานระยะที่ 1	-รวบรวมข้อมูลที่บ้านทีมวิจัยเก็บ จัดบันทึก ภาพถ่าย ไปจนถึง ข้อมูลสรุปเวทีต่างๆมาสังเคราะห์ร่วมกัน โดยทางพี่เลี้ยงเสนอแนะ วิธีการประมวลข้อมูลออกเป็นบทที่1-5 ไปจนถึงการร่วมทำรายงานฯ กับทีมวิจัยในพื้นที่ รวมถึงรายงานการเงิน ทางพี่เลี้ยงการเงินได้เสนอ วิธีการสรุปหลักฐานขั้นสุดท้าย จากที่เหรียญบันทึกเพื่อจัดทำเป็น รายงานการเงิน	-รวบรวมข้อมูลที่บ้านทีมวิจัยเก็บ จัดบันทึก ภาพถ่าย ไปจนถึง ข้อมูลสรุปเวทีต่างๆมาสังเคราะห์ร่วมกัน โดยทางพี่เลี้ยงเสนอแนะ วิธีการประมวลข้อมูลออกเป็นบทที่1-5 ไปจนถึงการร่วมทำรายงานฯ กับทีมวิจัยในพื้นที่ รวมถึงรายงานการเงิน ทางพี่เลี้ยงการเงินได้เสนอ วิธีการสรุปหลักฐานขั้นสุดท้าย จากที่เหรียญบันทึกเพื่อจัดทำเป็น รายงานการเงิน
7. เวทีติดตามกระบวนการหลังจบ	-เพื่อติดตามการขับเคลื่อนของชุมชนหรือแนวทางการจัดการ	ขั้นตอนการทำงานภาพรวม 4 ครั้ง ในการลงพื้นที่พัฒนาโจทย์	ขั้นตอนการทำงานภาพรวม 4 ครั้ง ในการลงพื้นที่พัฒนาโจทย์

งานวิจัยและเตรียมพัฒนาโจทย์ต่อในพื้นที่เก่า(การต่อยอด/ยกระดับงาน CBR) *การลงพื้นที่ดังกล่าว ทางพี่เลี้ยงโครงการฯจับทุเรียนได้ลงพื้นที่ทั้งหมด 4 ครั้ง	ตนเองทำมกลางสถานการณ์ซ้ำๆ โดยชุมชน -เพื่อประเมินศักยภาพของพื้นที่วิจัยเก่า และประเมินสถานการณ์เพื่อการพัฒนาโจทย์ต่อ -เพื่อร่วมตรวจสอบความมุ่งมั่นและความต้องการของชุมชนในการร่วมกันก้าวต่อไปในกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	-นัดหมายกลุ่ม และผู้นำชุมชน ส่วนใหญ่ชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มทีมวิจัยเก่า มีบางส่วนเป็นหน้าใหม่ ที่เคยเข้าร่วมเวทีจากโครงการระยะแรกแล้วมีความคิดว่า "ได้รับผลกระทบจากปัญหาซ้ำๆ และเห็นควรที่จะมาร่วมเป็นทีมวิจัยกับโครงการภาคสองนี้ ซึ่งสำหรับชาวบ้านที่มาใหม่ ทางทีมวิจัยเก่าและพี่เลี้ยงเปิดพื้นที่ให้ร่วมแลกเปลี่ยนและสะท้อนสถานการณ์ลดจนความรู้สึกลึก ก่อนจะอธิบายทำความเข้าใจโครงการ งานวิจัยเพื่อ -ทางทีมพี่เลี้ยงได้แนะนำกระบวนการเขียนโครงการวิจัยเชิงต่อยอด/ยกระดับ ร่วมกันกับชาวบ้านทีมวิจัยเก่าและทีมใหม่ การชี้แจงผลดีและผลที่จะเกิดขึ้น ความต่อเนื่องของการพัฒนาโจทย์ต่อในพื้นที่วิจัยเก่าหรือ Post CBR อธิบายถึงรูปแบบการทำงานร่วมกัน คือ ต้องเกิดการทำงานร่วมกันสามฝ่าย นั่นคือ ชุมชน หน่วยงานและนักวิชาการ ซึ่งนำไปสู่การเกิดรูปธรรมในการจัดการกับปัญหาอย่างต่อเนื่อง และในโครงการภาคสอง ชาวบ้านที่มาร่วมทีม เป็นกลุ่มที่มีความเข้าใจ ว่า คนกับช้างต้องอยู่ร่วมกัน และคน ต้องหาแนวทางการอยู่รอดและเยียวยา กัน ไปจนถึงการขยายขอบเขตพื้นที่งานวิจัยๆ ออกไป ในรอยต่อแนวป่าจังหวัดจันทบุรี-ตราดด้วย ซึ่งในที่สุดชาวบ้านก็ตกลงเข้าร่วมเขียนโครงการฯ โดยจัดทีมวิจัยขึ้น การประชุมในครั้งนี้ทำให้ได้เห็นประเด็นและแนวทางการที่จะพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกันต่อไป เนื่องจากกลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วม คือกลุ่มที่ประสบปัญหาจริงและมีความต้องการที่จะจัดการแก้ไขปัญหานี้ให้
---	---	---

		คล่องโดยเร็ว แต่ยังคงการจัดกรร่วมมีอันตลอดจนการวางแผน อีก พงวิธีการที่ผ่านมาทั้งโดยการแก้ปัญหาของชาวบ้านเองหรือการเข้ามา แก้ปัญหาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ประสบผลสำเร็จ
--	--	--

เครื่องมือที่ใช้ในขั้นตอนการดำเนินงาน (Knowledge Tools)

1. กระบวนการคุยกกลุ่มย่อย (Focus Group)

ขั้นตอนการคุยกกลุ่มย่อย เป็นขั้นตอนแรกเริ่ม ที่ทางทีมพี่เลี้ยงใช้ตั้งแต่เริ่มการพัฒนาโจทย์ โดยมีการลงไปพบกลุ่มต่างๆเป็นกลุ่มเล็กๆก่อน รวมถึงเป็นกระบวนการที่ทำความเข้าใจกับการจัดเวทีใหญ่ หรือคุยกวงใหญ่ ซึ่งขั้นตอนการดำเนินการแบบนี้ ทำให้ได้ข้อมูลที่ค่อนข้างละเอียด เนื่องจากผู้เข้าร่วมวงมีจำนวนน้อย และสามารถพลิกเปลี่ยน เสนอความคิดเห็นและให้ข้อมูลได้อย่างทั่วถึง อีกทั้ง เป็นการลดความตึงเครียด หรือความประหม่าเวที หรือการพูดต่อหน้าสาธารณะในวงใหญ่ของชาวบ้านบางคนได้ ซึ่งจะนำไปสู่การเปิดใจ เปิดเผยข้อมูลได้สะดวกและเป็นกันเองมากกว่า ดังนั้น ในขั้นตอนการดำเนินโครงการ จึงใช้กระบวนการคุยกกลุ่มย่อยเพื่อเก็บข้อมูล เก็บข้อมูลเชิงลึกไปจนถึงการพัฒนาศักยภาพกลุ่มต่างๆในทีมวิจัย อาทิ กลุ่มอาสาสมัครวัย กลุ่มกองทุนสัจจะ กลุ่มเยาวชน รวมถึงกลุ่มหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมีการนำข้อมูลที่ Focus Group นี้ มาสังเคราะห์เชื่อมโยงกันต่อไป

2. กระบวนการจัดเวทีชาวบ้าน (State)

ช่วงพัฒนาโจทย์ การจัดเวทีชาวบ้าน เน้นการสื่อสารเพื่อพูดคุย สืบทราบสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ไปจนถึง การแสวงหาตัวนักวิจัยที่มีจิตอาสาและต้องการพัฒนาศักยภาพตนเองเพื่อเป็นกลุ่มเคลื่อนงาน การจัดการสถานการณ์ข้างป่า นอกจากนี้การใช้เวทีสาธารณะที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้าน ทั้งที่เป็นทีมวิจัยและชาวบ้านที่สนใจได้เข้าร่วม โดยเฉพาะการทำความเข้าใจโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมถึงการเชิญหน่วยงานมาร่วมเวทีชาวบ้าน และเมื่อกระบวนการวิจัยดำเนินมาถึงจุดที่ใกล้ปิด ก็จะเปิดเวทีใหญ่ทั้งหมดชนเพื่อคืนข้อมูลผ่านกลุ่มทีมนักวิจัยเพื่อสื่อสารบอกเล่าเรื่องราวรวมถึงผลการดำเนินงานที่ผ่านมาและสิ่งที่ได้ นั้น จะก่อให้เกิดประโยชน์อะไรแก่ชุมชนต่อไปในอนาคต

กระบวนการจัดเวทีชาวบ้าน เป็นกระบวนการหลักที่ทุกโครงการใช้เป็นขั้นตอนหรือเครื่องมือสำหรับการดำเนินโครงการ แต่การจัดเวทีชาวบ้านจะแตกต่างจากการคุยกกลุ่มย่อยหรือการประชุมทีมตรงที่จำนวนผู้เข้าร่วมจะมีจำนวนมากกว่า ประเด็นเนื้อหาที่นำเสนอแลกเปลี่ยนจะมีผลกระทบ (Impact Factor) ต่อคนในวงกว้าง และไม่ปิดกั้นจำกัดวงเฉพาะนักวิจัย เน้นการเชิญผู้ที่สนใจ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมาร่วม อีกทั้งในเวทีชาวบ้านที่เป็นเวทีใหญ่ ยังเรียกว่าเป็นเวทีสาธารณะได้ด้วย เพราะผลจากการนำเสนอหรือพูดคุย แลกเปลี่ยน จะต้องถูกนำไปปฏิบัติการจริงและขับเคลื่อนให้เกิดผลเชิงรูปธรรม อาจไม่ได้เน้นแค่ได้ข้อมูลเพียงอย่างเดียว

3. การสัมภาษณ์ (Interview)

การพูดคุยโดยใช้การสัมภาษณ์ จะเน้นการคุบรายบุคคล โดยเฉพาะชาวบ้านที่เป็นผู้ทราบข้อมูลต่างๆในเชิงลึก อาทิ ปราชญ์ชาวบ้าน บุคคลภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้และประสบการณ์

เกี่ยวกับช้าง ไปจนถึงผู้นำชุมชนและระดับนายอำเภอ ทั้งนี้ การสัมภาษณ์ เป็นการเก็บข้อมูลรูปแบบหนึ่ง บทสัมภาษณ์จะเป็นข้อมูลที่ได้ ที่จะนำมาเทียบเคียงและวิเคราะห์สังเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้มาจากการบวนการอื่นๆ และนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในทีมและพี่เลี้ยง นอกจากนี้ ทางทีมวิจัยชาวบ้าน ต้องฝึกการเป็นนักเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์ เมื่อลงไปเก็บข้อมูลดังกล่าว จะเป็นลักษณะให้ทีมวิจัยลงไปพบบุคคลที่จะทำการสัมภาษณ์ อาจมีการบันทึกเสียงถ้าผู้ถูกสัมภาษณ์อนุญาต และการจดบันทึกคำสัมภาษณ์

4. การฝังตัว (Immersing)

การลงไปฝังตัวหรือกินนอน ทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน เป็นกระบวนการทางมานุษยวิทยา ที่ทางพี่เลี้ยงได้นำมาปฏิบัติ งานวิจัยช้างป่าฯ เป็นโครงการที่กระบวนการลงไปคลุกคลีกับชุมชนมีความจำเป็น ช้างจะลงมาที่สวนผลไม้ของชาวบ้านในเวลากลางคืน หากกระบวนการทำงานของทีมพี่เลี้ยง เป็นไปแบบเข้าไปเย็นกลับ จะไม่สามารถได้ข้อมูลเชิงลึกหรือได้สร้างประสบการณ์ร่วมกับทีมวิจัยเลย ทีมวิจัยชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมที่เป็นทีมเผ่าละว้า จะเป็นกลุ่มที่เผ่าละว้าเพื่อร่วมกันผลักดันช้างออกจากพื้นที่สวนในหลายๆพื้นที่ช้างลงมา ประสบการณ์จากทีมเผ่าละว้ามักถูกถ่ายทอดในวงประชุมและเวทีชาวบ้าน แต่หากทางพี่เลี้ยงวิจัย ไม่มีโอกาสลงไปสัมผัส จะไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลบางประการได้ อาทิ จุดอ่อน จุดแข็งของขั้นตอนการดำเนินการต่างๆในกิจกรรมนี้ ไปจนถึงข้อที่หน้าจะส่งเสริมหรือปัญหาที่ยังเกิดขึ้นจากปฏิบัติการต่างๆ เป็นต้น ซึ่งมุมมองเหล่านี้ อาจต้องอาศัยเวลา ความสนิทสนมและความไว้วางใจจากชุมชนพอสมควร

ประเด็นงานวิจัยช้างป่าฯเป็นประเด็นที่มีความเปราะบางและซับซ้อน ชาวบ้านโดยในช่วงแรกเริ่มจะระแวงและไม่ไว้วางใจเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานที่ลงไป กับทางทีมพี่เลี้ยงเองก็เช่นกัน จนเวลาผ่านไป กระบวนการฝังตัวที่ทางพี่เลี้ยงได้ลงไปร่วมปฏิบัติการเผ่าละว้าก็ดี หรือในภาวะสถานการณ์ปกติ ลงไปทานข้าว หรืออยู่พูดคุย พักค้างที่หมู่บ้านบ้าง เป็นขั้นตอนการดำเนินการสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นเพื่อน และรู้สึกว่าการทำงาน โครงการช้างป่ามีความสำคัญ พี่เลี้ยงทุ่มเทและชาวบ้านก็มีกำลังใจที่ดี ส่งผลต่อความราบรื่นและประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนโครงการ

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าขั้นตอนการดำเนินงานที่ผ่านมา จะใช้การจัดเวที การพูดคุยแบบกลุ่มย่อย หรือ Focus Group และการสัมภาษณ์บุคคลและตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปจนถึงการลงไปฝังตัวของพี่เลี้ยงในพื้นที่ชุมชน เพื่อเข้าถึงชาวบ้านและสร้างความไว้วางใจ ความสนิทสนม ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้ จะเป็นการสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแต่ละกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการหรือ Action Plan และเป็นขั้นตอนที่ทางพี่เลี้ยงและทีมวิจัยชาวบ้านได้ร่วมเรียนรู้และปฏิบัติเพื่อให้ได้ข้อมูลในประเด็นต่างๆ การดำเนินการเหล่านี้ ยังควบคู่ไปกับการจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับชาวบ้านและทีมวิจัย อาทิ การแบ่งกลุ่มเพื่อระดมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยใช้กระดานชาร์จ สี และให้กลุ่มชาวบ้านและทีมวิจัยออกแบบการถ่ายทอดข้อมูลลงไปอย่างอิสระ โดยทางพี่เลี้ยงจะชวนตั้งโจทย์และปล่อยให้อยู่ได้แลกเปลี่ยนกัน พร้อมทั้งนำเสนอ

การใช้กิจกรรมที่ไม่เป็นทางการ กระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่เหมาะสมกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เนื่องจากชาวบ้าน จะไม่คุ้นเคยกับการทำงานที่เป็นทางการหรือมีพิธีรีตอง ดังนั้น เมื่อพี่เลี้ยงลงไปทำงานร่วมกับชาวบ้าน จึงใช้ความเป็นธรรมชาติ ไม่ไปปรับเปลี่ยนวิถีทางหรือวิถีชีวิตของชาวบ้านให้ต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หรือทำให้ชาวบ้านรู้สึกอึดอัดเป็นกังวล นอกจากนี้ ในขั้นตอนการดำเนินงาน ยังต้องคำนึงถึงการเน้นบทบาทของชาวบ้านเป็นหลักด้วย คือ ให้ชาวบ้านได้เป็นตัวนำ ในกระบวนการต่างๆ เป็นผู้ริเริ่มการนัดหมายเพื่อรวมชาวบ้านคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่ทีมวิจัยมาร่วมเวทีหรือร่วมรับทราบสถานการณ์ต่างๆ รวมกัน

จากขั้นตอนการดำเนินการที่ผ่านมา สรุปได้ดังนี้

3.1. กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูล

พี่เลี้ยงชวนคุยเรื่องราวที่ผ่านมาเกี่ยวกับกระบวนการเก็บข้อมูล ส่วนที่ได้มายังมีอะไรไม่ครบถ้วน จุดใดที่น่าจะนำมาชวนคุยชวนคิดร่วมกันและอะไรควรให้ทีมวิจัยเก็บข้อมูลเพิ่มเติม โดยทางพี่เลี้ยงไหนค และอาจารย์สุวิทย์ได้ช่วยกันเสริมเรื่องเครื่องมือที่จะใช้ในกระบวนการเก็บข้อมูล โดยแบ่งเป็นประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1 ประเด็นสภาพภูมิประเทศและฐานทรัพยากร

-แผนที่เดินดิน: วาดภาพบ้านและชุมชน สถานที่สำคัญต่างๆ ป่าไม้ แม่น้ำและแหล่งกบดานของช้างป่า เส้นทางที่ช้างลงมาหาอาหาร(รูป)

2 ประเด็นการเฝ้าระวังที่ผ่านมา

-ตารางบันทึกข้อมูล

ชื่อ/ช้าง	ลักษณะเฉพาะ	ระยะเวลาที่มา	สถานที่ที่เข้ามา	พฤติกรรม
พลายค้อ	แผลเป็นสะโพก ขวา	เย็นหกโมง	สวน....	กินกล้วย นำร่อง...

- กราฟช่วงเวลา ตั้งแต่หก โมงถึงตีห้า// เข้ามาก็ครั้ง(รูป)

-ตารางข้อมูลวิธีการเฝ้าระวังและผลที่เกิดขึ้น

อุปกรณ์ไล่ช้าง	การแสดงออก ของช้าง
----------------	-----------------------

-ไฟ	-เฉย
-เสียง	-แรกๆหนีแต่ ต่อมาเฉย
-ฯลฯ	

-ข้อมูลหน่วยงาน อาจารย์สุวิทย์ชวนพุดคุยแลกเปลี่ยน ได้ความว่า

-ที่ผ่านมา มีชาวบ้านที่ได้รับความเสียหายแจ้งเรื่องไปทางผู้ใหญ่บ้าน และได้รับค่าชดเชยจากมูลนิธิช้าง รายละเอียด 30,000-70,000 บาท แต่การช่วยเหลือไม่ต่อเนื่อง ปีถัดมาไม่ได้ ชาวบ้านบางส่วนก็ไม่ได้แจ้ง โดยมีหลักการและเงื่อนไขคือ ผู้เสียหายประเมินค่าเสียหายพร้อมรูปถ่ายผู้ร้องขอไปที่ผู้ใหญ่บ้าน โดยทางมูลนิธิฯ จะอิงเกณฑ์การชดเชยตามราคาของตลาดผลไม้(แต่จะจ่ายอีกราคาหนึ่งตามเกณฑ์มูลนิธิคือ ราว 60 เปอร์เซ็นต์ของราคาตลาดกลาง) ซึ่งผู้ประสานงานระหว่างชุมชนกับมูลนิธิช้างคือ อช น้ำตกคลองแก้ว

-ข้อสังเกตเกี่ยวกับช้างที่เข้ามา อาทิ แสนรู้ ไม่กลัวคน ข้อถกเถียงต่าง ๆ นานา (ช้างป่าหรือช้างปล่อย)

-หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กองทุนอาหารช้างจากอุทยานฯ เกษตรฯ และอปพร แต่สหหน่วยงานก็มีหลักเกณฑ์และเงื่อนไขแตกต่างกัน

การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จะเน้นแบบเป็นธรรมชาติ ไม่เป็นเชิงวิชาการ ชาวบ้านทีมวิจัยเข้าถึงได้ เข้าใจง่าย กระบวนการเก็บข้อมูลผ่านเครื่องมือต่างๆ ในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น จะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดแนวทางที่จะคลี่คลายหรือบรรเทาสถานการณ์ช้างได้ อีกทั้ง การวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล จะได้พัฒนาศักยภาพทีมวิจัยด้วย การเก็บข้อมูลจะได้มาจากทีมวิจัยที่เป็นทีมเฝ้าระวังส่วนใหญ่ คล้ายกับของชุมชนช้างทูน กลุ่มนี้คือกลุ่มที่ออกไปปฏิบัติการเฝ้าระวังช้างทุกคืน มีความใกล้ชิดเคาะติดสถานการณ์มากกว่าชาวบ้านคนอื่น การเก็บข้อมูลที่ผ่านมา คือ ถ่ายภาพช้าง การอัดคลิปวิดีโอ เท้าที่อุปกรณ์โทรศัพท์มือถือจะสามารถทำได้ การจดบันทึกลงตาราง เช่น ช้างกี่ตัว ลงมาเวลาใด ลักษณะช้างที่เข้ามาเป็นอย่างไร ช้างมีพฤติกรรมอย่างไร โดยจดเช่นนี้ทุกคืนที่เฝ้าระวัง โดยในรอบเดือนจะมีการนำมาพุดคุยแลกเปลี่ยนกันในเวทีประชุมของทีมและชุมชน และทางทีมที่เลี้ยงก็จะลงไปร่วมวิเคราะห์ข้อมูลที่ชาวบ้านทีมเฝ้าระวังเก็บทุกๆ เดือนในวันประชุมทีมวิจัย

3.2 กิจกรรมการศึกษาดูงาน ชุมชนเขาอ่างฤๅไน จ. ฉะเชิงเทรา

ก่อนการไปศึกษาดูงาน ทางทีมพี่เลี้ยงจะมีขั้นตอน กระบวนการคือ ประสานงานพื้นที่ดูงาน ทั้งนี้เกิดจากการนำเสนอของทีมวิจัยเองว่า พื้นที่ใดที่พวกเขาสนใจ ต้องการไปศึกษาดูงานเพื่อเกิดแนวทางแนวคิดสำหรับกลับมาจัดการสถานการณ์ที่บ้านตนเอง ซึ่งครั้งนี้ ทางพี่เลี้ยงได้รับข้อเสนอเป็นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เนื่องจากขณะนั้น พื้นที่ดังกล่าว ก็ประสบสถานการณ์ช้างป่ากว่าร้อยตัวลงมาอยู่ในบริเวณเรือนสวนของชาวบ้าน และเป็นพื้นที่ที่ทางอุทยานฯมีการประสานการทำงานเรื่องช้างร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นรูปแบบที่คล้ายคลึงกันกับที่ช้างทุน สะตอและหนองบอน

ต่อมา คือ การเตรียมความพร้อมของทีมวิจัยก่อนคือ การประชุมทีมชุมชนที่จะเดินทางไปศึกษาดูงาน ในขั้นตอนการเตรียมความพร้อมนี้ จะมีการตั้งโจทย์สำหรับการลงไปดูงานร่วมกัน เพื่อให้ นักวิจัยได้ทำการบ้าน เตรียมตัวเก็บเกี่ยวข้อมูล สิ่งที่ได้ในการดูงาน มาประยุกต์ใช้กับสถานการณ์โครงการวิจัยในพื้นที่ โดยกำหนดสถานที่ศึกษาดูงานเป็นอุทยานแห่งชาติเขาอ่างฤๅไน จ.ฉะเชิงเทรา ส่วนโจทย์การบ้านที่นักวิจัยต้องไปเก็บ บันทึก และแลกเปลี่ยน โจทย์คือ

1. สถานการณ์ช้างบ้านเขาเป็นอย่างไร
2. การจัดการ/การแก้ไขปัญหาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างไร
3. สถานการณ์ภาพรวมทั้งหมด มีความคล้ายคลึงกับชุมชนวิจัยของเราหรือไม่ อย่างไร
4. เราจะนำอะไรกลับไปเพื่อใช้กับสถานการณ์ช้างบ้านเรา

จากนั้น ทางทีมนัดหมายการเดินทาง/แจกกำหนดการ

-การศึกษาดูงาน เป็นการร่วมฟัง/การเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแสดงและเสนอแนะ ข้อคิดเห็นร่วมกัน ระหว่างชุมชนตรากับชุมชนเจ้าของพื้นที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของ 2 พื้นที่อาทิ อุทยานแห่งชาติ ได้แลกเปลี่ยนกระบวนการ วิธีการและเสนอแนะซึ่งกันและกัน โดยต่างใช้ประสบการณ์ในพื้นที่แลกเปลี่ยนกัน การหาข้อเสนอแนะเชิงทางออกร่วมกัน และการศึกษาภาคสนามดูรอยเส้นทางเดินช้างและหมู่บ้านบริเวณรอบเขตอุทยานฯอ่างฤๅไนฯ

3.3 เวทีทบทวนข้อมูลการศึกษาดูงานและการเตรียมการจัดเวทีคืนข้อมูลฯ

เวทีนี้จัดต่อเนื่องจากกิจกรรมการศึกษาดูงานที่อ่างฤๅไน ซึ่งทางทีมพี่เลี้ยงได้จัดกระบวนการนี้ร่วมกันทั้งชุมชนโครงการวิจัย คือ ช้างทุน สะตอและหนองบอน เช่นกันกับการลงพื้นที่ศึกษาดูงาน ที่เป็นการเดินทางไปร่วมกันทั้ง3พื้นที่ ขั้นตอนการจัดเวทีนี้คือ การให้ทีมวิจัยส่งการบ้านที่ได้ตั้งเป็นโจทย์ไว้ก่อนลงศึกษาดูงานฯ ซึ่งทางทีมวิจัยทุกคนที่เข้าร่วมดูงาน ได้นำคำตอบมาแลกเปลี่ยนนำเสนออีก จากนั้น ทางทีมพี่เลี้ยงได้ชวนให้ทีมวิจัยทบทวนการลงไปศึกษาดูงานและร่วมกันพูดคุยจากการนำเสนอส่งการบ้านของแต่ละคนว่า ชุมชนมองเห็นอะไรจากการลงพื้นที่ศึกษาดูงานครั้งนี้ และคิดว่า เราจะนำประสบการณ์ที่ได้มา

ประยุกต์กับการจัดการสถานการณ์ช้างป่าในพื้นที่ของเราได้อย่างไร ซึ่งทางทีมวิจัยทั้งสามพื้นที่ชุมชนต่างเสนอข้อมูลที่ได้ค่อนข้างคล้ายกัน อาทิ ต้องพัฒนาศักยภาพและสนับสนุนทีมเฝ้าระวังชาวบ้าน จะหวังพึ่งเพียงหน่วยงานอย่างเดียวคงไม่ได้ การลดการปลูกพืชอาหารช้าง ควบคู่ไปกับการหาพื้นที่ตรงกลางเพื่อทำเป็นแหล่งอาหารโดยธรรมชาติ การทำโปงหรือการปลูกพืชอาหารให้ช้าง เมื่อช้างถูกด้อนไล่มาจากสวนโดยชุดเฝ้าระวัง ก็จะถูกผลักดันเข้าไปในพื้นที่ตรงนี้ แต่ต้องมีกระบวนการจัดการที่ดีที่ต่อเนื่อง ไปจนถึงรัฐอุทยานฯต้องเอาด้วย กล่าวคือ การปลูกพืชต่างๆ การจัดการพื้นที่ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ชาวบ้านในชุมชนที่ใกล้เคียงดูแลได้ ร่วมมือได้แต่การสนับสนุน งบประมาณ ก็ยังมีที่รับต้องเข้ามาช่วยด้วย

อย่างไรก็ดี จากขั้นตอนการทบทวนการศึกษาฐานและการนำเสนอข้อมูลจากโจทย์การบ้าน ก็เป็นแนวทางหนึ่งที่ทั้ง 3 ชุมชนมองว่า จะนำไปเสนอและใช้เป็นข้อมูลที่สะท้อนถึงการทำงานที่ผ่านมา ตลอดจนการศึกษาฐานในครั้งนี้ ทำให้ชุมชนเกิดแนวคิดดังกล่าวและเพื่อนำเสนอแนวคิดนี้ต่อชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้ร่วมด้วยช่วยกันให้เป็นขั้นเป็นตอน และเกิดการแก้ปัญหาที่ดีขึ้น ยั่งยืนขึ้นในเวทีคืบ ข้อมูลที่จะจัดขึ้นในช่วงท้ายของการทำโครงการฯ

3.4 เวทีคืบข้อมูลงานวิจัย

การจัดเวทีครั้งนี้ จัดขึ้นที่ศาลาบ้านหนองแพบ ม.3 ต.ช้างนูน อ. บ่อไร่ จ. ตราด เป็นการจัดเวทีใหญ่ร่วมกันของทั้ง 3 พื้นที่โครงการวิจัย คือ ช้างนูน สะดอและหนองบอน ได้เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ นายอำเภอบ่อไร่และตัวแทนนายอำเภอเขาสมิง อบต. อพปร. และหัวหน้าอุทยานฯคลองเครือหวาย ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเคยรับทราบสถานการณ์ช้างในเขตพื้นที่ชุมชนจังหวัดตราด นักวิชาการ รวมทั้งชุมชนผู้ได้รับผลกระทบคือช้างนูน หนองบอนและชุมชนสะดอ มาร่วม ช่วงเช้าจะเป็นการนำเสนอและทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมา ข้อมูล ข้อค้นพบ ตลอดจนข้อเสนอแนะจากการทำงานวิจัยฯ คืบสู่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้สื่อประกอบการนำเสนอและการจัดนิทรรศการ

ต่อจากนั้น ตัวแทนนักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมแลกเปลี่ยนและเสนอตัวเป็นแนวร่วมในการทำงาน ได้ประสานเชิญ ดร.มัทนา ศรีกระจำ และร่วมกับอาจารย์สุวิทย์ คงสงก์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ผู้ศึกษาทำโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นฯเรื่องช้างป่า เข้าร่วมพูดคุย รับทราบสถานการณ์และแลกเปลี่ยนข้อมูลที่มีประโยชน์ ทางดร.มัทนา ได้นำเสนอประสบการณ์ที่ภูษบุรี และกล่าวสนับสนุนแนวทางที่จะหาพื้นที่เพื่อเป็นแหล่งอาหารช้างของชาวบ้าน และกล่าวว่า ต้องเป็นการประสานงานกันในรูปแบบเครือข่าย และหน่วยงานต้องร่วมช่วยได้ในขั้นแรก นอกจากนี้ ทางหัวหน้าอุทยานคลองเครือหวายฯ ได้เสนอข้อมูลที่น่าสนใจ คือ ข้อมูลภาพแผนที่ของหน่วยงาน การที่ทางอุทยานฯได้เปิดดอกพุดคุยสถานการณ์ป่าไม้ปัจจุบันอย่างตรงไปตรงมา ถึงเรื่องปัญหาป่าหมดไปกลายเป็นแหล่งปลูกพืชเศรษฐกิจปัญหานายทุนไปจนถึง การยอมรับร่วมกัน ระหว่างการมาของช้างกับการอยู่รอดของทั้งช้างและคนในพื้นที่

สำหรับกิจกรรมเวทีในภาคบ่ายได้แบ่งกลุ่มชุมชนออกเป็น 3 กลุ่มแบบละครชุมชน เพื่อชวนสะท้อนสถานการณ์โดยสังเขป โดยทางทีมพี่เลี้ยงตั้งคำถามชวนชุมชนย้อนวันเวลากลับไปถึงวันแรกที่ทราบข่าวงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สถานการณ์ข้างในขณะนั้นและความรู้สึกของผู้คนในขณะนั้นต่อคำว่าวิจัย ต่อมา สิ่งที่ชุมชนเห็น การเปลี่ยนแปลง เป็นไปในทิศทางดีขึ้น เท่าเดิมหรือแย่ลง ทางพี่เลี้ยงได้ชวนทีมชุมชนทั้งที่เป็นทีมวิจัยและชาวบ้านคนอื่นๆ รวมถึงเจ้าหน้าที่อุทยานฯและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งมีเยาวชนจำนวนหนึ่งที่ได้เข้าร่วมกับทางทีมอุทยานฯเข้าร่วมเวทีในฐานะกลุ่มเฝ้าระวังด้วย เป็นการร่วมคิดร่วมเสนอแนวคิดเรื่องการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาของชุมชนในระยะสั้น และระยะยาวรวมทั้งร่วมแลกเปลี่ยนแนวคิดและแนวทางกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางและกระบวนการในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน หาดั้วแทนนำเสนอ

หัวหน้าอุทยานนคลองเรือห้วยฯกล่าวทิ้งท้ายถึงสถานการณ์ที่จะต้องแก้ปัญหา การที่ข้างเพิ่มจำนวนขึ้นและคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ก็พบมีถูกทำร้าย อีกทั้ง การที่มีสื่อต่างๆ ไปจนถึงสถาบันทางวิชาการหลากหลายเข้ามาให้ความสนใจ รวมถึงผู้ว่าจังหวัดจันทบุรีก็กำลังขับเคลื่อนประเด็นนี้เช่นกันในพื้นที่ข้างเคียงหวัดตราด จึงกล่าวได้ว่า ปัญหาข้างเป็นปัญหาใหญ่และต้องหาทางออกร่วมกัน พุดคุยกัน นอกจากนี้ ดั้วแทนทีมวิจัย คุณพิพัฒน์ สังข์ทอง ชาวบ้านข้างทุนยังกล่าวสรุปเวทีว่า แนวทางที่นำเสนอ นั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องแหล่งพืชอาหารที่ทางชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะสานต่อขับเคลื่อนร่วมกัน ไม่เพียงเฉพาะชาวบ้านลงไปปลูกพืช ลงไปดูแล ทางทีมเฝ้าระวังเมื่อผลักดันข้างออกจากพื้นที่คนเข้าไปส่วนตรงกลางที่หมายว่าจะเป็นที่ข้าง หน่วยงานก็ต้องเข้าร่วมสนับสนุนด้วย และต้องต่อเนื่อง งบประมาณ ในส่วนของชุมชนข้างทุน ได้ก่อร่างกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ขึ้นมา แล้วเชื่อว่า เมื่อข่าวเรื่องการจัดการชุมชน คนอยู่ร่วมกับข้างขยายออกไป จะเป็นที่น่าสนใจและมีผู้ใญ่บุญอื่นๆต้องการยื่นมือเข้ามาร่วมช่วย อาทิ การบริจาค การระดมทุนจากที่ต่างๆ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี ชุมชนต้องช่วยตัวเองด้วย ต้องช่วยตัวเองก่อน ชุมชน ชาวบ้าน วิจัยกันจนได้แนวทางดังที่กล่าวนี้ ดังนั้น หวังว่าทางหน่วยงานฯจะเข้าร่วมด้วยช่วยชาวบ้านให้มากขึ้น

ทางดร. มัทนา กล่าวว่า ชุมชนเป็นหลัก และต้องหารูปแบบที่เป็นแนวทางที่ยั่งยืน และลดความรุนแรงของสถานการณ์ได้จริง กล่าวคือ ต้องมีพื้นที่อาหารข้างนั้นมาถูกทาง แต่จะเป็นที่ตรงไหน การผลักดันข้างจากชุดทีมเฝ้าระวัง ต้องทำต่อเนื่องในฤดูผลไม้ แต่การมีพื้นที่ที่ข้างจะเข้าไปกินอาหารได้ต้องวางแผนร่วมกัน จะใช้ที่ของรัฐ ของอุทยานหรือจะเป็นที่ชาวบ้าน อีกทั้ง พืชที่จะปลูกต้องเป็นพืชที่ข้างกิน มีการเข้าไปปลูก มีกระบวนการติดตามผลที่ต่อเนื่อง ไม่เช่นนั้น ก็จะสูญเปล่าและข้างก็จะกลับเข้ามาที่บ้าน ที่สวนของคน ควบคู่กับการใช้งานวิจัยกระจายข้อมูลด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับข้าง พฤติกรรมข้างให้ชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อที่จะได้ระวังและเกิดความปลอดภัยในการอยู่ร่วมกับข้าง

3.5 เวทีถอดบทเรียนทีมวิจัย

ขั้นตอนคือ การจัดเวทีสรุปบทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมา ซึ่งได้จัดรวมกัน 3 พื้นที่วิจัย ได้แก่ หนองบอน ช้างพูนและสะตอ ได้ร่วมคิดถึงจุดอ่อนและจุดแข็งของการดำเนินการ กระบวนการและผลที่ได้ เทียบเคียงกับวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด อย่างไร วิเคราะห์ทีมวิจัย หรือคนทำงานว่ามา มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร โดยให้แต่ละคนประเมินตนเอง โดยการเขียนบัตรคำ จากนั้น ใช้การพูดเรียงไปแต่ละคนๆ และมีการเปิดโอกาสให้เพื่อนได้มีข้อเสนอแนะที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการจัดการสถานการณ์ในพื้นที่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นต่อการทำงานของเพื่อนในทีม และสามารถเสนอแนะและวิเคราะห์การทำงานของที่เลี้ยงด้วย ในฐานะที่เป็นทีมทำงานเดียวกัน จากนั้น ก็สรุปผลที่เกิดขึ้น และการถามใจ คนทำงาน ว่าเหนื่อยหรือท้อหรือไม่อย่างไร เปิดพื้นที่ให้ทีมวิจัยได้ระบายได้พูดคุยกัน และการตั้งคำถามจากทีมที่เลี้ยงถึงทิศทางในอนาคต เราจะไปต่อหรือไม่ เราจะไปกันอย่างไร ซึ่งชุมชนทีมวิจัยช้างพูน เกิดแนวทางขับเคลื่อนที่ชัดเจนเรื่องการตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เป็นกองทุนช้าง เตรียมการเพื่อขับเคลื่อนผลักดันเรื่องพื้นที่แหล่งอาหารช้าง รวมถึงการเยียวยาช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากช้างด้วย ทีมช้างพูนยังมีความคิดเห็นว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังคงมีคุณค่า มีประโยชน์ต่อการจัดการสถานการณ์ช้างที่ชุมชนก็พบแล้วว่า การวิจัยไม่ได้ทำให้ช้างหายไป แต่เรามาช่วยกันว่า คน จะหาทางออกเพื่อคนอยู่ได้ ช้างอยู่ด้วยกันอย่างไร และยังต้องการทำงานวิจัย อีกทั้งเล็งเห็นว่า ช้างได้ขยายพื้นที่ออกไปในรอยต่อจังหวัด ช้างเคียงอย่างจันทบุรี ขอบเขตการดำเนินการวิจัยเรื่องช้างก็ควรขยับตาม ซึ่งจะนำไปสู่การนัดหมายพูดคุยเพื่อเตรียมความพร้อมสู่การพัฒนาโจทย์ต่อไปหลังจากส่งเล่มรายงานฉบับสมบูรณ์และรายงานการเงินโครงการ

3.6 การพูดคุยติดตามโครงการฯและพัฒนาโจทย์

ทั้งนี้ ทางทีมช้างพูน เป็นหลักในการนัดหมายกลุ่ม โดยทางหนองบอนเองก็ตอบรับเป็นอย่างดี ได้แก่กลุ่มชุมชนทีมวิจัยเดิม สะตอ หนองบอนและช้างพูน และผู้นำชุมชน ส่วนใหญ่ชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุม เป็นกลุ่มทีมวิจัยเก่า มีบางส่วนเป็นหน้าใหม่ ที่เคยเข้าร่วมเวทีจากโครงการระยะแรกแล้วมีความคิดว่า ได้รับผลกระทบจากปัญหาช้าง และเห็นควรที่จะมาร่วมเป็นทีมวิจัยกับโครงการภาคสองนี้ ซึ่งสำหรับชาวบ้านที่มาใหม่ ทางทีมวิจัยเก่าและพี่เลี้ยงเปิดพื้นที่ให้ร่วมแลกเปลี่ยนและสะท้อนสถานการณ์ ตลอดจนความรู้สึก ก่อนจะอธิบายทำความเข้าใจโครงการ งานวิจัยเพื่อ

ทางทีมพี่เลี้ยงได้แนะนำกระบวนการเขียนโครงการวิจัยเชิงต่อ ยอด/ยกระดับ ร่วมกันกับชาวบ้านทีมวิจัยเก่าและที่มาใหม่ การชี้แจงผลดีและผลที่จะเกิดขึ้น ความต่อเนื่องของการพัฒนาโจทย์ต่อในพื้นที่วิจัยเก่า หรือ Post CBR อธิบายถึงรูปแบบการทำงานร่วมกัน คือ ต้องเกิดการประสานความร่วมมือกันสามฝ่าย นั่นคือ ชุมชน หน่วยงานฯและนักวิชาการ ซึ่งนำไปสู่การเกิดรูปธรรมในการจัดการกับปัญหาอย่างต่อเนื่อง และในโครงการภาคสอง ชาวบ้านที่มาร่วมทีม เป็นกลุ่มที่มีความเข้าใจ ว่า คนกับช้างต้องอยู่ร่วมกัน และคน ต้องหาแนวทางการอยู่รอดและเยียวยากัน ไปจนถึงการขยายขอบเขตพื้นที่งานวิจัยออกไปในรอยต่อแนวป่าจังหวัดจันทบุรี-ตราดด้วย ซึ่งในที่สุด ชาวบ้านก็ตกลงเข้าร่วมเขียนโครงการฯโดยจัดทีมวิจัยขึ้น

การประชุมในครั้งนี้ทำให้ได้เห็นประเด็นและแนวทางที่จะพัฒนาจิตวิทยาร่วมกันต่อไป เนื่องจากกลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วม คือกลุ่มที่ประสบปัญหาจริงและมีความต้องการที่จะจัดการแก้ไขปัญหานี้ให้คล่องโดยเร็ว แต่ยังคงขาดการจัดการร่วมมือกันตลอดจนการวางแผน อีกทั้งวิธีการที่ผ่านมาทั้งโดยการแก้ปัญหาของชาวบ้านเองหรือการเข้ามาแก้ปัญหาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ประสบผลสำเร็จ

บทที่ 4

ผลการดำเนินการ

การดำเนินงานที่ผ่านมา โครงการการหาแนวทางจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้กำหนดวัตถุประสงค์งานวิจัยและผลที่คาดว่าจะได้ต่างๆไว้ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ช้างป่า สาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาบทเรียนการมีส่วนร่วมในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาปัจจัย เงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัดในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ศ.ช้างพูน อ.บ่อไร่ จ.ตราด

จากการดำเนินงานที่ผ่านมา ตามวัตถุประสงค์ จะพบว่า จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อได้ข้อมูลความรู้ในด้านสถานการณ์ช้างป่า สาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทีมวิจัย ได้ใช้การสังเกต จดจำ และการพูดคุย ซักถามแลกเปลี่ยน กับชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ไปจนถึงเพื่อนร่วมชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มทีมเฝ้าระวัง ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งเป็นโอกาสที่ชาวบ้านทีมวิจัยจะได้เพิ่มพูนองค์ความรู้ โดยเฉพาะด้านพฤติกรรมของช้างจากนักวิชาการ นักพฤติกรรมศาสตร์ ไปจนถึง การจัดเวทีและการที่มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมีผู้มีประสบการณ์ด้านช้างป่า อย่างอุทยานต่างๆมาร่วม กันนับเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ทีมวิจัยชุมชนจะได้องค์ความรู้เกี่ยวกับช้าง และนำมาบันทึก เก็บข้อมูล เพื่อใช้ในปฏิบัติการเฝ้าระวัง และรวมถึงในกระบวนการดำเนินงานวิจัยด้วย

ส่วนวัตถุประสงค์ข้อ 2 ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับบทเรียนการมีส่วนร่วมในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ชาวสะตอประสบสถานการณ์ช้างมานานนับสิบปี คล้ายคลึงกับชุมชนช้างพูนและหนองบอน ในช่วงแรกๆนั้น ชาวบ้านหลายคนร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไปถึงระดับจังหวัด แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนองที่ตรงจุด ชาวบ้าน ยังคงเรียกร้องให้นำช้างออกจากพื้นที่ อีกทั้งชาวบ้านให้ข้อมูลว่า ช้างเป็นช้างที่ถูกนำมาปล่อย และชาวบ้านเดือนร้อน ในขณะที่ทางการปฏิเสธการให้ความช่วยเหลือเนื่องจากพื้นที่ชุมชน

ที่ประสบสถานการณ์ปัญหาเกี่ยวข้องกับประเด็นเอกสารสิทธิและการบุกรุกป่า อย่างไรก็ดี ในช่วงแรกๆ การดำเนินการเป็นไปโดยชุมชนเป็นหลัก ส่วนใครส่วนมัน ต่างเฝ้าระวังข้างกันเอง พบว่ามีชาวบ้านได้รับอันตรายจากช้าง และชาวบ้านในขณะนั้น ยังขาดทักษะและองค์ความรู้ด้านการเฝ้า

การงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือจุดเปลี่ยน (Turning Point) ที่ทางชุมชนได้ปรับเปลี่ยนทัศนคติและความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อช้าง การมองระดับความรุนแรงของปัญหาแบบกล่าวโทษ และร้องทุกข์ได้เปลี่ยนมาเป็นการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วม และขับเคลื่อนไปสู่การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ การพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนข้อมูล โดยเฉพาะข้อมูล มีการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านให้เป็นนักวิจัยที่รู้จักเก็บข้อมูล จัดบันทึกข้อมูลไปจนถึงการคิดเป็นระบบได้ในระดับดี และจากข้อมูลที่ผ่านกระบวนการร่วมกับทางทีมโหนดโดยมีพี่เลี้ยงร่วมทำงานกับชุมชนนั้น ทำให้หน่วยงานฯ เริ่มมองเห็นความสำคัญ และลงมาให้ความร่วมมือกับทางชุมชนมากขึ้น อีกทั้งโหนดฯ ยังได้ร่วมประสานการทำงานกับทางอุทยานฯ ในพื้นที่ไปจนถึงระดับจังหวัดและสื่อมวลชนได้เกิดความสนใจลงมามานำเสนอข่าวสถานการณ์ในเวลาต่อมา รวมถึงการได้รับความช่วยเหลือจากนักพฤกษศาสตร์ นักวิชาการช้าง ที่ยินดีให้การช่วยเหลือชุมชนและร่วมผลักดันความเป็นชุมชนพึ่งตนเอง คนอยู่ร่วมกับช้าง

องค์ความรู้และบทเรียนที่ได้จากการทำงานร่วมกับหน่วยงานฯ จึงเป็นไปด้วยดีในการขับเคลื่อนงานระยะหลังจนปัจจุบัน คือ เริ่มเห็นการประสานงาน การทำงานร่วมกันและความสนใจของหน่วยงานต่อชุมชน ทั้งนี้ เพราะชุมชน เปลี่ยนวิธีคิด เริ่มมีความเข้าใจและปรับเปลี่ยนท่าทีต่อหน่วยงาน ต่อสถานการณ์ช้าง เมื่อทุกฝ่ายหันหน้ามาพูดคุยเพื่อหาแนวทางการจัดการสถานการณ์ร่วมกันได้ การสร้างรูปแบบความร่วมมือที่เกิดขึ้น คือ การเข้าร่วมเป็นชุดทีมเฝ้าระวัง การส่งเจ้าหน้าที่หน่วยงานไม่ว่าจะเป็น อุทยานฯ ทหาร อบต. ฯลฯ มาร่วมกับทีมชาวบ้าน และการช่วยเหลือด้านค่าชดเชยแก่ชาวบ้านที่ได้รับความเสียหายจากการลงมาที่สวนของช้าง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการนำชาวบ้านไปร่วมสำรวจแหล่งปลูกพืชอาหารช้างและแหล่งโป่งเทียม ในส่วนของการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ชาวบ้านได้องค์ความรู้ด้านการทำงานกับหน่วยงานว่า การลดทอนแบบร้องทุกข์และกล่าวโทษมาสู่การประสานงาน การเจรจายบนพื้นฐานของข้อมูล คือวิธีการเข้าหาหน่วยงานที่ดีที่สุดและจะนำไปสู่การขับเคลื่อนสถานการณ์ร่วมกันได้จริงในอนาคต

วัตถุประสงค์ ข้อ 3 เพื่อทราบปัจจัย เงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัดในการจัดการสถานการณ์ช้างป่า โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านชุมชน ซึ่งทางทีมวิจัยชาวบ้าน ได้ปรับเปลี่ยนทัศนคติและวิธีคิดที่มีต่อช้าง เป็นการอยู่ร่วมกับช้างและคนอยู่ได้ ชุมชนหันมาพึ่งตนเองด้านสวัสดิการกองทุน อีกทั้งสร้างความเป็นต้นแบบที่ดีในด้านการจัดการชุมชนคนอยู่ร่วมกับช้าง ปัจจัยด้านหน่วยงาน ได้แก่ มีหน่วยงานในท้องถิ่นอย่าง อบต. และอำเภอ ร่วมรับทราบสถานการณ์ช้างป่ามาตั้งแต่ต้น ต่อมา อุทยานแห่งชาติฯ และทางทหาร ได้เข้าร่วม ในกระบวนการเฝ้าระวัง เวทีชาวบ้าน ไปจนถึงการเข้าร่วมกิจกรรมการสัมมนาต่างๆ กับทางทีมวิจัย ซึ่งทั้งสองปัจจัยดังกล่าว ได้นำไปสู่โอกาส คือ ชาวบ้านได้เพิ่มเติมองค์ความรู้ จากการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ยกระดับการทำงาน แต่เดิม เป็นแบบที่ชาวบ้านทำกันเอง ไล่ช้างกันเอง ส่วนใครส่วนมัน ตัวใครตัวมัน มาเป็นการสร้างการรวมกลุ่ม ทั้งในพื้นที่ชม

ชนและพื้นที่ชุมชนข้างเคียง ตลอดจนโอกาสที่หน่วยงานเข้ามา เพราะเห็นกระบวนการที่ดี ไม่ว่าจะเป็นการเก็บข้อมูล การนำเสนอ การสะท้อน แลกเปลี่ยนความคิดและข้อเท็จจริงบนฐานของข้อมูล ผ่านกระบวนการเก็บรวบรวม บันทึกและเรียบเรียง โดยชาวบ้านที่มียุทธศาสตร์และทางที่เลี้ยง ที่ทำงานเสริมศักยภาพชาวบ้าน ให้ใช้กระบวนการเก็บข้อมูลในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและสร้างการยอมรับ ปรับเปลี่ยนท่าที ของหน่วยงานฯ ในการเข้ามาประสานงานและร่วมกับชาวบ้านได้ ซึ่งถือเป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

แต่อย่างไรก็ดี เรื่องใจที่มี คือ การที่คนต้องเข้าใจอย่างจริงจัง เป็นการสร้างกระบวนการทางความรู้สึก ระดับจิตสำนึก เรื่องการไม่ทำร้ายข้าง การดำเนินการ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเฝ้าระวัง หรือการดำเนินการอื่นๆที่เกี่ยวกับข้าง คน ต้องไม่ทำให้ข้างได้รับบาดเจ็บ และหน่วยงาน ในฐานะที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนในฐานะราชการ ที่ต้องสละเวลามาร่วมดูแลทุกข์สุขของประชาชน ได้เสนอเงื่อนไขในมิติการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานเองกับชุมชน คือ จะเปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยน สะท้อนเหตุการณ์ ร้องเรียนได้แต่จะระมัดระวัง หรือหลีกเลี่ยงการปะทะ การโต้เถียง เน้นการเจรจาเพื่อหาทางออกร่วมกัน ซึ่งสุดท้ายข้อจำกัดที่ยังมีอยู่ จะเป็นในแบบข้อจำกัดในเชิงกฎเกณฑ์และนโยบายของหน่วยงานๆต่างๆเอง ที่อาจจะทำให้ไม่สามารถส่งทีมหรือคนลงมาช่วยเหลือชาวบ้านในพื้นที่ได้รวดเร็ว ทันทีหรือสม่ำเสมอ เนื่องด้วยข้อจำกัดทั้งเรื่องงานเรื่องงบประมาณ ในส่วนของชาวบ้านเอง ก็พบว่าข้อจำกัดเช่นกันคือ ชาวบ้านยังขาดทุนในกระบวนการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการผลักดันข้าง เช่น การเฝ้าระวัง อีกทั้งในการเก็บข้อมูล ชาวบ้านยังไม่ชอบการจดบันทึก เก็บภาพหรือยังขาดทักษะกับอุปกรณ์ ซึ่งต่อมาสามารถพัฒนาและปรับเปลี่ยนได้ นอกจากนี้ ยังมีข้อจำกัดด้านองค์ความรู้ ซึ่งชาวบ้านใช้การสังเกต จดจำลักษณะ ทำทาง พฤติกรรมของข้าง และการเข้าหาข้าง การเอาตัวรอดจากข้างยังไม่เชี่ยวชาญ ซึ่งต่อมา เมื่อชาวบ้านที่มียุทธศาสตร์ได้มีการเข้าร่วมเวทีและกิจกรรมที่มีผู้เชี่ยวชาญด้านข้าง ทั้งจากหน่วยงานรัฐและนักวิชาการสัตว์ป่าเข้ามาเติมและให้ความรู้ จึงเป็นโอกาสที่ช่วยให้ข้อจำกัดข้อนี้ค่อยๆลดลงด้วย

และวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 เพื่อได้แนวทางในการวางแผนทดลองปฏิบัติการจัดการสถานการณ์ข้างป่า โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในส่วนนี้ ผลที่เกิดขึ้นคือ ได้แนวทางจริงในการวางแผนทดลองปฏิบัติการเพื่อจัดการสถานการณ์ข้างป่า ซึ่งข้อนี้ ทีมวิจัยกล่าวว่า การจัดการสถานการณ์ข้างป่าที่ดีที่สุดคือ ต้องจัดการที่ความคิดของคน หากคนเปลี่ยนความคิดที่จะแก้ปัญหาแบบนำข้างออกไปจากพื้นที่ หรือคิดเลิกทำร้ายข้างได้ สถานการณ์จะทุเลาเบาบางลง อีกทั้ง การสร้างความเข้าใจว่า สถานการณ์ข้างป่าลงมากินพืชสวน แท้จริงนั้น ธรรมชาติของข้าง คือ ต้องการอาหาร ดังนั้น หนึ่งในแนวทางในการวางแผนทดลองปฏิบัติการจัดการสถานการณ์ข้างป่าคือ การทดลองทำโป่งเทียมและการสำรวจป่าเพื่อทำแหล่งอาหารข้าง ซึ่งชาวบ้านเสนอว่า ที่ผ่านมาทางการได้เข้ามาทำส่วนนี้ และในรอบปีที่ผ่านมา (2556-2557) ก็มีการสำรวจป่าและทำโป่งข้าง แต่ปัญหาคือ ขาดการติดตามที่ต่อเนื่อง อีกทั้งชุมชนเป็นเพียงผู้เข้าร่วม ไปช่วยกับทางหน่วยงานแบบเอาแรง และแม้ว่าจะมีผู้นำหมู่บ้านและแกนนำชุมชนที่มียุทธศาสตร์บางส่วนเข้าร่วมประชุมหารือก่อนลงมือทำ ก็ยังพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่และเป็นผู้ประสบปัญหาโดยตรง ยังขาดการมีส่วนร่วมอยู่

มาก ซึ่งต่อมา ชาวบ้านได้แนวคิดที่ว่า การจัดการหาแหล่งอาหารและทำโป่ง สมควรเป็นส่วนหนึ่งในแนวทางที่ชุมชนต้องขับเคลื่อนต่อ โดยเน้นชุมชนเป็นหลัก ให้คนในชุมชนร่วมมือกัน ซึ่งทั้งนี้ การจะขับเคลื่อนเรื่องนี้ ก็ต้องคู่ไปกับการเฝ้าระวังเพื่อผลักดันช้างออกจากพื้นที่สวนของชาวบ้าน ซึ่งการส่งเสริมความเข้มแข็งของทีมเฝ้าระวังก็สิ่งสำคัญที่ทางทีมวิจัยและชุมชนตระหนัก ซึ่งทั้งหมดนี้ นำไปสู่แนวคิดเรื่องการจัดตั้งกองทุนช้าง เพื่อระดมทุนในรูปแบบการออม กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อนำทุนที่ได้ไปต่อยอดการขับเคลื่อนงานดังกล่าว อีกทั้งเป็นการส่งเสริมแนวคิดที่เกิดขึ้นระหว่างการทำวิจัยและหลังการทำวิจัยเรื่องชุมชนต้องจัดการตนเองและต้องพึ่งตนเองได้

ผลตามกิจกรรมระยะที่ 2 (Action Plan)

เดือน ม.ค.56-เดือนมิ.ย.56

1. กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูล

วัตถุประสงค์

- เพื่อร่วมกันทบทวนการดำเนินการที่ผ่านมาจากระยะที่ 1
- เพื่อร่วมกันวิเคราะห์จุดติดขัดจากกระบวนการเก็บข้อมูลและปฏิบัติการเฝ้าระวังที่ผ่านมา
- เพื่อหาแนวทางการขับเคลื่อนการจัดการสถานการณ์ช้างและเตรียมความพร้อมสำหรับการจัดการ

ข้อมูลและพหุคูณประเด็นการศึกษาดูงาน

ผลที่เกิดขึ้น

- ได้ทบทวนการดำเนินกิจกรรมการเก็บข้อมูล และปฏิบัติการด้านการเฝ้าระวังจริงที่ผ่านมา ทั้งใน

โครงการระยะที่1และ2

- ได้ข้อมูลที่เป็นข้อมูลพฤติกรรมช้าง ข้อมูลที่เป็นพัฒนาการการเข้ามาของปัญหาช้างในชุมชน ข้อมูลคน/ชุมชน ปฏิกริยาของผู้คนที่ติดต่อสถานการณ์ช้าง ไปจนถึงการทบทวนประสบการณ์การเฝ้าระวังช้างของชุดทีมเฝ้าระวัง ชุมชนหนองบอนพบว่า ที่ผ่านมา การเฝ้าระวังคือ การผลักดันช้างออกจากพื้นที่สวน แต่ปัญหาที่ตามมาคือ เมื่อผลักดันช้างออกไปแล้ว ช้างไปอยู่ที่ไหน เมื่อไม่มีพื้นที่ป่า ก็ไม่มีแหล่งอาหาร ช้างก็จะกลับมาที่พื้นที่สวนของชาวบ้านอีก นี่คือการวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ร่วมกันของทีมวิจัย

- ชาวบ้านทีมวิจัยกล่าวว่า เหาที่สังเกต ผู้ที่เคยถูกช้างทำร้ายมักจะมีพฤติกรรมคล้ายๆกันคือ กลียุค ช้าง คำช้างและจะทำร้ายช้างด้วย ทั้งนี้ชาวบ้านหนองบอนเชื่อว่าช้างเป็นสัตว์พิเศษ เข้าใจภาษาและสื่อได้ว่า ใครมาตีมาร้าย ดังนั้น หากคนคิดร้ายเขาก็จะถูกช้างทำร้ายได้ ซึ่งความเชื่อนี้เป็นความเชื่อของทางชุมชนช้าง หนองและสะท้อนกันด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อมีการนำข้อมูลที่เก็บมาพหุคูณ มาวิเคราะห์ ก็ได้แนวทางการจัดการ สถานการณ์ คือ การนำองค์ความรู้ที่เก็บข้อมูลได้เรื่องลักษณะนิสัย พฤติกรรมช้าง ก็นำไปพัฒนาทีมเฝ้าระวัง เพื่อให้มีความปลอดภัยเวลาลงพื้นที่เฝ้าระวังผลักดันช้างออกจากสวนมากยิ่งขึ้น ไปจนถึง การให้ความรู้แก่ ชาวบ้านทั่วไปว่าข้อควรระวังเกี่ยวกับช้าง หรือช้างแสดงอาการเช่นไรถึงเป็นอันตราย ควรหลบเลี่ยง เป็นต้น

2. การศึกษาดูงาน (เดินทางไปร่วมกัน 3ชุมชน)

วัตถุประสงค์

- เพื่อศึกษาดูงานชุมชนที่มีประสบการณ์การจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางไปสู่การนำมาจัดการสถานการณ์ในพื้นที่วิจัย

ผลที่เกิดขึ้น

- ทีมวิจัยได้มีโอกาสไปศึกษา แลกเปลี่ยน สถานการณ์ช้างในชุมชนอื่นๆที่มีสถานการณ์ใกล้เคียงกับ ชุมชนได้เห็นการจัดการ/การแก้ไขปัญหาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของ

ชุมชนและโดยความร่วมมือของอุทยานฯเขาอ่างฤๅไน ประสบการณ์การจัดการสถานการณ์ช้างที่ผ่านมา เพื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ด้านการจัดการของหนองบอน ก็พบว่า จุดที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะหนองบอนยังขาดความร่วมมือช่วยกันทุกๆฝ่ายอย่างจริงจังต่อเนื่อง

-สถานการณ์ภาพรวมทั้งหมด มีความคล้ายคลึงกัน คือ เป็นชุมชนที่ประสบสถานการณ์ช้างและจำนวนช้างเพิ่มปริมาณมากขึ้น มีอุทยานฯเข้ามาช่วยเหลือ ด้านชุมชนหนองบอนได้รับการช่วยเหลือชุดเฝ้าระวังโดยการส่งกำลังร่วมจากฐานพระยาตานี คือ ทหาร

-ชุมชนสะท้อนเห็นว่า แนวทางที่จะนำกลับไปเพื่อใช้กับสถานการณ์ช้างที่ช้างทุนคือ การทำแหล่งอาหารช้างที่มีการดูแลจัดการร่วมกันทั้งระบบ ทั้งชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชุมชนอย่างเดียว ก็ไม่สำเร็จ หน่วยงานอย่างเดียวก็ขาดความยั่งยืน ดังนั้น ต้องช่วยกัน

-การไปศึกษาดูงาน เป็นการร่วมฟัง/ร่วมเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแสดงและเสนอแนะข้อคิดเห็นร่วมกัน ระหว่างชุมชนตราดกับชุมชนเจ้าของพื้นที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของ 2 พื้นที่อาทิ อุทยานแห่งชาติ ได้แลกเปลี่ยนกระบวนการ วิธีการและเสนอแนะซึ่งกันและกัน โดยต่างใช้ประสบการณ์ในพื้นที่แลกเปลี่ยนกัน นำไปสู่การหาข้อเสนอนะเชิงทางออกร่วมกัน นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาภาคสนามดูรอยเส้นทางเดินช้างและหมู่บ้านบริเวณรอบเขตอุทยานฯอ่างฤๅไนฯ

3. เวทีทบทวนข้อมูลการศึกษาดูงานและการเตรียมการจัดเวทีคืนข้อมูลฯ

วัตถุประสงค์

- เพื่อทบทวนการลงพื้นที่ดูงาน ณ อุทยานแห่งชาติเขาอ่างฤๅไน
- เพื่อนำการบ้าน/โจทย์ที่ทีมวิจัยต้องเก็บบันทึกมานำเสนอแลกเปลี่ยนกันกับพี่เลี้ยง
- เพื่อร่วมวางแผนการจัดเตรียมข้อมูลและออกแบบกระบวนการเวทีคืนข้อมูล

ผลที่เกิดขึ้น

-ทีมวิจัยได้นำเสนอการเก็บบันทึกข้อมูลไปดูงาน/โจทย์คำถาม4ข้อ โดยให้ทุกคนเขียนบันทึกแล้วนำมาเล่าสู่กันฟัง เวทีนี้จัดขึ้นร่วมกับทีมวิจัยชุมชนสะท้อนและหนองบอนรวมกัน ทั้ง3ทีมวิจัย ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การดูงาน โดยต่างให้ข้อมูลว่า สถานการณ์ช้างในพื้นที่ศึกษาดูงานเขาอ่างฤๅไนนั้น เหมือนกับเขตจังหวัดตราดที่อำเภอเขาสมิงและอำเภอบ่อไร่ ตรงที่ช้าง เป็นช้างที่ชาวบ้านเชื่อว่า มีทั้งช้างป่าและช้างปล่อย แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ทางชุมชนเองก็จะหันมาหาแนวทางเชิงปฏิบัติการเพื่อการจัดการปัญหาร่วมกันมากกว่าการร้องเรียนหรือการหาผู้รับผิดชอบ กล่าวโทษหน่วยงาน แต่อย่างไรก็ดี การจัดการของชุมชนพื้นที่ตราดที่ผ่านมา หน่วยงานยังขาดการประสานงานกับชาวบ้าน ต่างคนต่างทำ ชาวบ้านไม่เคยเข้าไปมีบทบาทส่วนร่วมในการออกความคิดเห็น ทำให้ที่ผ่านมา แม้จะมีการทำโป่งเทียม แต่ก็พบว่าไม่ประสบผลเพราะช้างไม่มากิน มีเพียงสัตว์ป่าอื่นๆอย่างแก้ง กวาง และหมูป่าที่มากินโป่ง เป็นต้น นอกจากนี้ การสร้างหอดูช้างเพื่ออำนวยความสะดวกด้านการเฝ้าระวัง ก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์เท่าที่ควร กลายเป็นสิ้นเปลืองงบประมาณ จุดนี้ ทีมวิจัยตามชุมชนก็ร่วมกันแสดงความคิดเห็นกัน

-จากนั้น ได้มีการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อวาดภาพ จากการศึกษาดูงาน อะไรคือที่เค้ามีแล้วเราอยากให้เกิดขึ้นกับบ้านเราบ้าง พร้อมนำเสนอ การร่วมกันอภิปรายนี้ เป็นการเตรียมตัวของกลุ่มทีมวิจัยเพื่อเตรียมจัดเวทีคืนข้อมูล วันนี้ ได้ร่วมร่างกำหนดการเวทีคืนข้อมูล ก่อนหน้านั้น ทางพี่เลี้ยงได้อธิบายความหมายของการคืนข้อมูลอย่างละเอียด ไปจนถึงการร่วมกันคิดว่าจะเชิญใครเข้าร่วม หรือหน่วยงานใดเข้าร่วม

-ทีมวิจัยสามชุมชนร่วมนำข้อมูลรายงานระยะที่ 1 มาตรวจสอบความถูกต้อง เพื่อความครบถ้วน และได้แบ่งหน้าที่กันไปเตรียมการนำเสนอข้อมูลต่างๆ ประกอบด้วย ข้อมูลสถานการณ์ช้าง สถานการณ์ชุมชน และงานวิจัยจะนำไปจัดเป็นนิทรรศการ ทำสื่อที่จะใช้จัดเวทีต่างๆ โดยประมาณค่าใช้จ่ายร่วมกัน ข้อตกลงที่ได้คือ การจัดเวทีคืนข้อมูลนี้ ทางชุมชนทีมวิจัย 3 พื้นที่จะจัดร่วมกัน เป็นเจ้าภาพร่วมกัน

4 เวทีคืนข้อมูลงานวิจัย

วัตถุประสงค์

เพื่อนำเสนอและทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมา ข้อมูล ข้อค้นพบ ตลอดจนข้อเสนอแนะจากการทำงานวิจัยฯ คืนสู่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้สื่อประกอบการนำเสนอและการจัดนิทรรศการ

2 เพื่อนำเสนอข้อคิด ข้อเสนอแนะ จากชุมชนเครือข่าย ตัวแทนนักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงผลการดำเนินการร่วมกันที่ผ่านมา

3 เพื่อหาแนวร่วมในการทำงานและช่องทางการสนับสนุนการทำงานของโครงการ

4 เพื่อหาแนวทางและกระบวนการในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

ผลที่เกิดขึ้น

การจัดเวทีครั้งนี้ จัดขึ้นที่ศาลาบ้านหนองแฟบ ม.3 ต.ช้างนุญ อ. บ่อไร่ จ. ตราด ได้เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ นายอำเภอบ่อไร่และตัวแทนนายอำเภอเขาสมิง อบต. อพปร. และหัวหน้าอุทยานฯคลองเครือหวาย ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเคยรับทราบสถานการณ์ช้างในเขตพื้นที่ชุมชนจังหวัดตราด นักวิชาการ รวมทั้งชุมชนผู้ได้รับผลกระทบคือช้างนุญ หนองบอนและชุมชนสะตอ มาร่วม ช่วงเช้าจะเป็นการนำเสนอและทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมา ข้อมูล ข้อค้นพบ ตลอดจนข้อเสนอแนะจากการทำงานวิจัยฯ คืนสู่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้สื่อประกอบการนำเสนอและการจัดนิทรรศการ ต่อจากนั้น ตัวแทนนักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมแลกเปลี่ยนและเสนอตัวเป็นแนวร่วมในการทำงาน

ภาคบ่ายได้แบ่งกลุ่มชุมชนออกเป็น 3 กลุ่มแบบคละชุมชน เพื่อชวนสะท้อนสถานการณ์โดยสังเขป และร่วมคิดร่วมเสนอแนวคิดเรื่องการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาของชุมชนในระยะสั้น และระยะยาวรวมทั้งร่วมแลกเปลี่ยนแนวคิดและแนวทางกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางและกระบวนการในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

ผลที่ได้คือ

-ชุมชนได้ทบทวนการทำงานที่ผ่านมา จากวันที่ประสบสถานการณ์ช่วง ความรู้สึกของชาวบ้านคือ เดือดร้อน โกรธและโทษทางภาครัฐ ส่วนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ไม่ได้เข้ามารับฟังสถานการณ์เท่าที่ควร การเยียวยาผู้ประสบภัยไม่คุ้มค่าเสียหาย ชาวบ้านมีความไม่พอใจ ขาดทุน ส่วนพึ่ง เกือบช้าง

- งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามา โหนดะวันออกถูกตั้งคำถามมากเนื่องจากชาวบ้านได้สะท้อนอย่างตรงไปตรงมาว่า ที่แรกเข้าใจว่าโหนดะวันออกคือองค์กรบางอย่างที่นำช้างมาปล่อยในพื้นที่ชาวบ้านและจะส่งเจ้าหน้าที่มาติดตามมากกว่าจะมาชวนชาวบ้านพูดคุยสถานการณ์ปัญหาหรือหาทางออกร่วมกัน ต่อมาชาวบ้านที่เข้าร่วมเวที CBR หลายครั้ง ก็เริ่มมีความเข้าใจว่าอะไรคืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและเห็นพ้องกับกระบวนการทำงานเพื่อหาแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างฯ เข้ามาเป็นทีมวิจัย

- การทำงานที่ผ่านมาร่วมกันทั้งสามชุมชนคือ การใช้การปฏิบัติการควบคู่กับกระบวนการเก็บข้อมูล นั่นคือ การใช้ทีมเฝ้าระวังซึ่งสมาชิกก็เป็นชาวบ้าน ร่วมกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานในท้องถิ่น อาสาสมัครฯ อปพร และมีอุทยานฯเข้าร่วมได้แก่ อุทยานฯคลองแก้ว และทหารจากฐานพระยาตานี แต่หลักๆคือชาวบ้าน จากที่ผ่านมาทำแบบสวนใครสวนมัน ช่วยเพื่อนบ้านบ้างก็มาสร้างรูปแบบที่เป็นระบบมากขึ้น และจากการที่ทีมวิจัยได้ส่งตัวแทนไปร่วมเวทีที่สลักพระ จ.กาญจนบุรี ได้ร่วมเรียนรู้ พูดคุยแลกเปลี่ยนสถานการณ์กับชาวบ้านจากพื้นที่ประสบสถานการณ์ช้างอื่นๆในประเทศไทย ก็ทำให้ชาวบ้านทีมวิจัยตราดทั้งสามเกิดความเข้าใจสถานการณ์ เข้าใจช้าง เข้าใจคนมากยิ่งขึ้นไปจนถึงการกลับมาพัฒนารูปแบบการจัดทีมเฝ้าระวังด้วยกัน อีกทั้ง มีการเดินทางประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ อุทยานฯมากขึ้น

-อย่างไรก็ดี ชุมชนทีมวิจัยได้เกิดแนวคิดที่จะเป็นแนวทางการจัดการสถานการณ์ที่ยั่งยืน คือ การหาพื้นที่แหล่งอาหารช้าง ปลูกพืชอาหารให้ช้าง ทำโป่งรวมถึงการเข้าไปจัดการที่ต่อเนื่อง มีงบประมาณร่วมด้วยช่วยชุมชนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนชุมชนใช้การจัดตั้งกลุ่มสัจจะฯเพื่อระดมทุนจากชุมชนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มสัจจะฯเริ่มก่อรูปก่อร่างขึ้นที่ชุมชนช้างทุน มีสมาชิกแล้วกว่าร้อยคน ส่วนทางหนองบอนและสะตอเองก็มีกลุ่มออมทรัพย์แต่ยังไม่ได้มีแนวทางที่ชัดเจนเท่าช้างทุนในเรื่องการมุ่งเน้นไปที่การจัดการสถานการณ์ช้าง นอกจากนี้ กลุ่มสัจจะฯช้างทุนยังได้มีงบประมาณจากภายนอก คือ เครือข่ายทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี และตราด ที่ได้รู้จักและมีสายสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในฐานะชุมชนวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก ร่วมจัดจำหน่ายสื่อโดยการระดมทุนจากนักวิจัยท่านหนึ่งจากโครงการวิจัยฯเรื่อง อัญมณีฯจังหวัดจันทบุรี แล้วกระจายข่าวบุญกันออกไป ทั้งนี้ ทางทีมที่เลี้ยงก็ร่วมช่วยกันบอกเล่าเรื่องราวของผู้คนในพื้นที่ป่ารอยต่อจังหวัดจันทบุรีและตราด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประสบการณ์การทำงานร่วมกับชาวบ้าน โดยได้นำแนวคิดของชาวบ้าน ที่คิดว่าจะเริ่มโดยชาวบ้านก่อน ทำเองก่อน ระดมทุนด้วยชาวบ้านเอง แม้ว่าหน่วยงานจะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมก็ตาม ดังนั้น รูปแบบดังกล่าวก็เป็นอีกพลังหนึ่ง ที่ส่งถึงชุมชนทีมวิจัยให้มีการขับเคลื่อนในเชิงการแก้ปัญหาโดยชุมชนมากขึ้น

-ทางตัวแทนนักวิชาการ ดร.มัทนา ศรีกระจำจ ได้กล่าวสนับสนุน แนวคิดของทีมวิจัย โดยยกตัวอย่างกรณีทางชุมชนกุยบุรี ว่าจากการที่ประสบสถานการณ์อย่างรุนแรง ปัจจุบัน เมื่อความคิดของชุมชนเปลี่ยน คนช้าง ป่า ก็อยู่ร่วมกันได้ ทั้งนี้ ทางกุยบุรี มีการนำเอาแนวการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามาขับเคลื่อน

ด้วย กันนับเป็นอีกทางออกหนึ่งที่จะให้ช้างอยู่และมีอาหารในพื้นที่ชุมชนและคนก็ไม่สูญเสียมาก มีรายได้เพิ่มเข้ามา เป็นต้น ไปจนถึงการสนับสนุนการปลูกพืชอินทรีย์ ลดการปลูกพืชอาหารไร่ในสวนของชุมชน สร้างรายได้ทดแทน

-ทางหัวหน้าอุทยานฯ ซึ่งวันนั้น มีอุทยานฯ น้ำตกคลองแก้ว อุทยานฯ คลองเครือหวายฯ เข้าร่วม ได้กล่าวชื่นชมการทำงานของทีมงานชุมชนทั้งสามแห่ง และทางอุทยานฯ ก็เข้าร่วมช่วยชุมชนโดยส่งชุดทีมเฝ้าระวังมาทำงานร่วมกับชาวบ้านตลอด อีกทั้งเมื่อมีการแจ้งช้างเข้ามายังสวนใด ก็จะส่งเจ้าหน้าที่ฯ ไปช่วยชาวบ้าน ข้อมูลต่างๆ ที่ทางอุทยานฯ ทั้งสองมี อาทิ แผนที่ แผนที่เดินดิน ข้อมูลภาพถ่ายและภาพถ่ายทางอากาศ จะมีการนำมาจัดประชุมเพื่อพูดคุยกันถึงความเป็นไปได้มากที่สุดของการจัดทำแหล่งอาหาร ให้ช้าง ทั้งนี้ โดยความร่วมมือร่วมของชุมชน

5 เวทีถอดบทเรียน

วัตถุประสงค์

-เพื่อสรุปบทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมา ทบทวน ร่วมคิดถึงจุดอ่อนและจุดแข็งของการดำเนินการ กระบวนการและผลที่ได้เทียบกับวัตถุประสงค์มากนักน้อยเพียงใด อย่างไร

-เพื่อวิเคราะห์ทีมวิจัย หรือคนทำงาน ว่าจากการดำเนินงานวิจัยที่ผ่านมา มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร และข้อเสนอแนะที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการจัดการสถานการณ์ในพื้นที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ

ผลที่เกิดขึ้น

-หลังการจัดเวทีคืนข้อมูล ทางทีมวิจัยทั้งทีมก็ได้มาร่วมทบทวนการจัดเวทีร่วมกันและร่วมจัดเวทีสรุปบทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมา ถอดบทเรียนนักวิจัยสามชุมชน ทั้งสามชุมชนได้ร่วมคิดถึงจุดอ่อนและจุดแข็งของการดำเนินการ กระบวนการและผลที่ได้เทียบกับวัตถุประสงค์มากนักน้อยเพียงใด วัตถุประสงค์การทำงานวิจัย คือ

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ช้างป่า สาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทีมวิจัยมองว่าประสบความสำเร็จ บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งข้อมูลสถานการณ์ช้าง และประวัติความเป็นมาของชุมชนทำให้เห็นพัฒนาการการมีอยู่ หายไปและการกลับมาของช้างในทั้งสามพื้นที่ชุมชน โดยทั้งสามพื้นที่เคยมีช้าง แต่ก็พบว่า ช้างได้ลดปริมาณลงช่วง 50 ปีที่แล้วและเพิ่งจะกลับมาพบว่ามีช้าง และตอนแรก ชุมชนทั้งสามก็เชื่อและยังคงเชื่อว่า ช้างที่เข้ามาเพิ่มปริมาณจนถึงทุกวันนี้เป็นช้างที่ถูกนำมาปล่อย แต่กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะเน้นที่การหาทางออกมากกว่าการหาคนผิด ดังนั้น กระบวนการดำเนินการด้านข้อมูลของชาวบ้าน จึงเน้นที่การเก็บข้อมูลดังกล่าวซึ่งได้ข้อมูลที่ทำให้เกิดความเข้าใจที่ไปที่มาของสถานการณ์ร่วมกัน แต่เดิม ชุมชนและพื้นที่อยู่อาศัยปัจจุบันก็เป็นป่า ซึ่งเป็นพื้นที่ของช้างของสัตว์ป่า หากปัจจุบันช้างรุกที่คน อดีต คนก็รุกที่ช้างเช่นกัน ทำให้ปฏิเสธไม่ได้ว่า ปัญหาที่มีมาที่ไปดังนั้น ทางออกจึงต้องใช้เหตุใช้ผลมากกว่าอารมณ์ความรู้สึกและข้อมูลก็มีความสำคัญต่อการหาทางออกนั่นเอง

2. เพื่อศึกษาบทเรียนการมีส่วนร่วมในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ผ่านมา ชุมชนกับหน่วยงานประสานงานกันน้อย อีกทั้งทางกรมฯเองก็มองว่าปัญหานี้เป็นเพราะชุมชนรุกรป่า ส่วนชุมชนก็มองว่าทางภาครัฐนำช้างมาปล่อย ความไม่เข้าใจทวิความรุนแรงขึ้น แต่ต่อมา เมื่อชาวบ้านจำนวนหนึ่งเข้าร่วมทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและเริ่มเข้าใจกระบวนการจากการดำเนินการที่ผ่านมา การเก็บข้อมูล การจัดเวทีพูดคุยสถานการณ์ร่วมกันทำให้เกิดการทบทวนสถานการณ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา บทเรียน นำไปสู่การที่หน่วยงานฯเข้าร่วมรับฟังเวทีชาวบ้านและมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานฯเข้ามาเสริมร่วมเป็นทีมวิจัยและที่ปรึกษา เพื่อร่วมหาทางออกของสถานการณ์ร่วมกัน

3. เพื่อศึกษาปัจจัย เงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัดในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

-ปัจจัยคือ ทีมวิจัย ชาวบ้านที่เข้าใจสถานการณ์ ลดความรุนแรงของความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อช้าง ต่อหน่วยงานฯ ชาวบ้านทีมวิจัยเข้มแข็ง ใช้เครื่องมือ CBR เพื่อการขับเคลื่อนและหาทางออก นอกจากนี้ ปัจจัยด้านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อย่างอุทยานฯที่ส่งเจ้าหน้าที่เข้าร่วมช่วยชุมชน โดยเฉพาะทีมเฝ้าระวัง และเตรียมร่วมขับเคลื่อนเรื่องแหล่ง/พื้นที่อาหารช้าง

-เงื่อนไข คือ ชุมชนต้องแสดงออกถึงการพึ่งตนเองให้ได้ และเป็นต้นแบบให้ชาวบ้านคนอื่นที่ยังประสบสถานการณ์แต่ไม่รู้ทางออก ไปจนถึงการเป็นแรงกระตุ้นให้หน่วยงานหรือแม้แต่สังคมเข้ามาทราบสถานการณ์และร่วมด้วยช่วยกัน โดยชุมชนเองเป็นผู้ขับเคลื่อนหลักและสานต่อแนวทางการจัดการสถานการณ์อย่างยั่งยืน

-โอกาสคือ การได้ใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามาเป็นเครื่องมือพัฒนาค้น พัฒนางานและขับเคลื่อนสู่การแก้ปัญหาจริง ปฏิบัติการต่างๆเกิดจากการดำเนินการบนฐานการออกแบบวางแผนร่วมกัน โดยใช้กระบวนการ CBR ไปจนถึงการเกิดแนวร่วมใหม่ๆอย่างหน่วยงาน นักวิชาการและรวมถึงสื่อ ที่เข้ามานำเสนอเรื่องราวสถานการณ์ในพื้นที่ คนภายนอกที่มองเห็นการจัดการปัญหาที่เป็นแบบชุมชนจัดการตนเอง การรวมกลุ่มเคลื่อนงานที่เข้มแข็ง เกิดกลุ่มระดมทุนเพื่อทำแหล่งอาหารช้างอย่างกลุ่มสัจจะฯชุมชนช้างทุน ปรากฏการณ์เหล่านี้ ทำให้ เกิดการตื่นตัวของชาวบ้าน ชุมชนข้างเคียงที่ประสบสถานการณ์ และเป็นแนวทางที่ทางชุมชนในพื้นที่รอยต่อป่าจังหวัดใกล้เคียงแม้แต่หน่วยงานก็หันมาสนใจและต้องการร่วมด้วยช่วยชาวบ้าน

4. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด. ช้างทุน อ. บ่อไร่ จ. ตราด กล่าวคือ ได้แนวทางจริงในการวางแผนทดลองปฏิบัติการเพื่อจัดการสถานการณ์ช้างป่า ซึ่งข้อนี้ ทีมวิจัยกล่าวว่า การจัดการสถานการณ์ช้างป่าที่ดีที่สุดคือ ต้องจัดการที่ความคิดของคน หากคนเปลี่ยนความคิดที่จะแก้ปัญหาแบบนำช้างออกไปจากพื้นที่ หรือคิดเลิกทำร้ายช้างได้ สถานการณ์จะทุเลาเบาบางลง อีกทั้ง การสร้างความเข้าใจว่า สถานการณ์ช้างป่าลงมากินพืชสวน แท้จริงนั้นธรรมชาติของช้าง คือ ต้องการอาหาร ดังนั้น หนึ่งในแนวทางในการวางแผนทดลองปฏิบัติการจัดการ

สถานการณ์ข้างป่าคือ การทดลองทำโป่งเทียมและการสำรวจป่าเพื่อทำแหล่งอาหารช้าง ซึ่งชาวบ้านเสนอว่าที่ผ่านมาทางการได้เข้ามาทำส่วนนี้ และในรอบปีที่ผ่านมา (2556-2557) ก็มีการสำรวจป่าและทำโป่งช้าง แต่ปัญหาคือ ขาดการติดตามที่ต่อเนื่อง อีกทั้งชุมชนเป็นเพียงผู้เข้าร่วม ไปช่วยกับทางหน่วยงานแบบเอาแรง และแม้ว่าจะมีผู้นำหมู่บ้านและแกนนำชุมชนที่มิวิจัยบางส่วนเข้าร่วมประชุมหารือก่อนลงมือทำ ก็ยังพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่และเป็นผู้ประสบปัญหาโดยตรง ยังขาดการมีส่วนร่วมอยู่มาก ซึ่งต่อมา ชาวบ้านได้แนวคิดที่ว่า การจัดการหาแหล่งอาหารและทำโป่ง สมควรเป็นส่วนหนึ่งในแนวทางที่ชุมชนต้องขับเคลื่อนต่อไป โดยเน้นชุมชนเป็นหลัก ให้คนในชุมชนร่วมมือกัน ซึ่งทั้งนี้ การจะขับเคลื่อนเรื่องนี้ ก็ต้องคู่ไปกับการเฝ้าระวังเพื่อผลักดันช้างออกจากพื้นที่สวนของชาวบ้าน ซึ่งการส่งเสริมความเข้มแข็งของทีมเฝ้าระวังก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทางมิวิจัยและชุมชนตระหนัก ซึ่งทั้งหมดนี้ นำไปสู่แนวคิดเรื่องการจัดตั้งกองทุนช้าง เพื่อระดมทุนในรูปแบบการออม กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อนำทุนที่ได้ไปต่อยอดการขับเคลื่อนงานดังกล่าว อีกทั้งเป็นการส่งเสริมแนวคิดที่เกิดขึ้นระหว่างการทำวิจัยและหลังการทำวิจัยเรื่องชุมชนต้องจัดการตนเองและต้องพึ่งตนเองได้ ไม่รื้อให้ทางการหรือหน่วยงานต่างๆ มาช่วยเหลือเพียงอย่างเดียว

6. รายงานฉบับสมบูรณ์

วัตถุประสงค์

-เพื่อจัดทำรายงานและรวบรวมเรียบเรียงข้อมูลงานวิจัยในระยะที่ 2 รวมถึงเชื่อมโยงกับประเด็นการจัดการสถานการณ์และข้อมูลจากรายงานระยะที่ 1

ผลที่เกิดขึ้น

-เกิดการรวบรวมข้อมูลที่ชาวบ้านมิวิจัยเก็บ จัดบันทึก ภาพถ่ายไปจนถึง ข้อมูลสรุปเวทีต่างๆ มาสังเคราะห์ร่วมกัน โดยทางพี่เลี้ยงเสนอแนะวิธีการประมวลข้อมูลออกเป็นบทที่ 1-5 ไปจนถึงการร่วมทำรายงานฯ กับมิวิจัยในพื้นที่ รวมถึงรายงานการเงิน ทางพี่เลี้ยงการเงินได้เสนอวิธีการสรุปหลักฐานขั้นสุดท้าย จากที่เหรียญบันทึกเพื่อจัดทำเป็นรายงานการเงิน

7. เเวทีติดตามกระบวนการหลังจบงานวิจัยฯ และเตรียมพัฒนาโจทย์ต่อในพื้นที่เก่า (การต่อยอด/ยกระดับงาน CBR)

การลงพื้นที่ดังกล่าว ทางพี่เลี้ยงโครงการฯ จันทบุรีฯ ได้ลงพื้นที่ทั้งหมด 4 ครั้ง

วัตถุประสงค์

-เพื่อติดตามการขับเคลื่อนของชุมชนหรือแนวทางการจัดการตนเองท่ามกลางสถานการณ์ช้าง โดยชุมชน

-เพื่อประเมินศักยภาพของมิวิจัยเก่า และประเมินสถานการณ์เพื่อการพัฒนาโจทย์ต่อ

-เพื่อร่วมตรวจสอบความมุ่งมั่นและความต้องการของชุมชน ในการร่วมกันก้าวต่อไปในกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ผลที่เกิดขึ้น

- ทางทีมพี่เลี้ยงได้แนะนำกระบวนการเขียนโครงการวิจัยเชิงต่อยอด/ยกระดับ ร่วมกันกับชาวบ้าน ทีมวิจัยเก่าและที่มาใหม่ การชี้แจงผลดีและผลที่จะเกิดขึ้น ความต่อเนื่องของการพัฒนาโจทย์ต่อไปในพื้นที่วิจัยเก่าหรือ Post CBR อธิบายถึงรูปแบบการทำงานร่วมกัน คือ ต้องเกิดการประสานความร่วมมือกันสามฝ่าย นั่นคือ ชุมชน หน่วยงานฯและนักวิชาการ ซึ่งนำไปสู่การเกิดรูปธรรมในการจัดการกับปัญหาอย่างต่อเนื่อง และในโครงการภาคสอง ชาวบ้านที่มาร่วมทีม เป็นกลุ่มที่มีความเข้าใจ ว่า คนกับช้างต้องอยู่ร่วมกัน และคนต้องการแนวทางการอยู่รอดและเยียวยากัน ไปจนถึงการขยายขอบเขตพื้นที่งานวิจัยออกไปในรอยต่อแนวป่าจังหวัดจันทบุรี-ตราดด้วย ซึ่งในที่สุด ชาวบ้านก็ตกลงเข้าร่วมเขียนโครงการฯ โดยจัดทีมวิจัยขึ้น การประชุมในครั้งนี้ทำให้ได้เห็นประเด็นและแนวทางที่จะพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกันต่อไป เนื่องจากกลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วม คือกลุ่มที่ประสบปัญหาจริงและมีความต้องการที่จะจัดการแก้ไขปัญหานี้ให้ลุล่วงโดยเร็ว แต่ยังขาดการจัดการร่วมมือกันตลอดจนการวางแผน อีกทั้งวิธีการที่ผ่านมาทั้งโดยการแก้ปัญหของชาวบ้านเองหรือการเข้ามาแก้ปัญหของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ประสบผลสำเร็จ

อย่างไรก็ดี ทางทีมวิจัยเสนอ มีสมาชิกบางส่วนขอหยุดการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นเนื่องด้วยต้องการที่จะกลับไปเน้นการทำงานหลัก และเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกใหม่ๆ ได้เข้าร่วม ซึ่งยังอยู่ในกระบวนการพูดคุยหาแนวทางร่วมกันอยู่

บทที่ 5 สรุป

ชุมชนตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ประสบสถานการณ์ช้างป่าลงมากินพืชผลการเกษตร และทำความเสียหายแก่ทรัพย์สิน ตลอดจนสถานการณ์มีความรุนแรง คือ มีผู้เสียชีวิตจากสถานการณ์ช้าง ในตอนแรกก่อนงาน CBR ลงไป ชาวบ้านรู้สึกريبไม่ได้ที่มีช้างในชุมชน ชาวบ้านเชื่อว่าช้างที่เข้ามานั้นเป็น ช้างที่ถูกหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งนำมาปล่อย แต่ในขณะเดียวกัน เมื่อชุมชนไป สะท้อนข้อคิดเห็นเหล่านี้ต่อจังหวัดหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก็จะถูกปฏิเสธความช่วยเหลือ เนื่องจากทาง ภาครัฐมองว่า ชาวบ้านรุกที่ป่า ที่ดินหลายแห่งของชุมชนยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ ท่ามกลางสถานการณ์เหล่านี้ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยโหนดตะวันออกได้ลงพื้นที่พูดคุยร่วมกับชาวบ้าน ตกลงใช้การทำงานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น เพื่อศึกษาสถานการณ์ช้างป่า สาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดย หวังว่า สถานการณ์จะทุเลาเบาบาง จากการทำงานร่วมกันที่ผ่านมา สิ่งที่ชุมชนค้นพบ คือ ตัวตน เรื่องราว ของพวกเขา ความเป็นมาของหมู่บ้าน คน กับช้าง ที่อาศัยอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่บรรพกาล ชาวบ้านได้ค้นหา สืบค้น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เบื้องต้น ชาวบ้านแค่ต้องการทราบว่า ช้าง อยู่อยู่กับคนและหมู่บ้าน มาตั้งแต่ สมัยอดีตหรือไม่ และสภาพภูมินิเวศน์ของชุมชนหมู่บ้าน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นเช่นไร เปลี่ยนแปลงไป มากน้อยแค่ไหน ไปจนถึง การเกิดสถานการณ์ในช่วงหนึ่งที่ชาวบ้านพบข้อมูลว่า ช้างได้หายออกไปจาก พื้นที่ช่วงเวลาหนึ่ง แต่ก็ได้กลับเข้ามาอีกครั้งนี้มีจำนวนมากและสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านใน

จากการตกลงร่วมกันของคนในชุมชนหนองบอน ที่มีความคิดว่า จะลองใช้กระบวนการเรียนรู้ การ เก็บข้อมูลประกอบกับการจัดชุดทีมเฝ้าระวัง ที่เป็นการรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน เพื่อที่จะป้องกันพื้นที่สวน ผลไม้จากช้าง นำไปสู่การทดลองทำควบคู่กัน ได้ทั้งข้อมูลที่เกิดจากการลงพื้นที่เฝ้าระวัง อาทิ การจดบันทึก จำนวน ลักษณะ จุดเด่นของช้างที่ลงมาที่สวน ไปจนถึงลักษณะท่าทางอาการของช้างแต่ละตัว ชาวบ้านกล่าว ว่า ตอนแรก ก็ไม่เข้าใจว่า การจดบันทึกนั้นจะช่วยแก้ปัญหาช้างได้อย่างไร แต่เมื่อทดลองทำไปเรื่อยๆพบว่า พวกเขาสามารถจดจำลักษณะพิเศษไปจนถึงอุปนิสัยของช้างแต่ละตัวได้ และข้อมูลเหล่านี้ ทำให้พวกเขาชุด เฝ้าระวังได้ระวังตัวมากขึ้น และมีความรู้เพิ่มขึ้นเมื่อมี โอกาสได้พบปะและศึกษาเพิ่มเติมจากการร่วม กิจกรรมที่มีนักพฤกษศาสตร์ช้างและสัตวป่ามาให้ความรู้ เมื่อเฝ้าระวังจริง การเก็บข้อมูลและจดบันทึก ท่าทางของช้างแต่ละตัวที่เข้ามา จะทำให้ชาวบ้านระแวดระวังตัวได้ดีขึ้น ชาวบ้านจะไม่เข้าไปใกล้หรือเร่ง เร้าช้างที่มีอาการหูกางหางงู เพราะแสดงว่ากำลังโกรธ หงุดหงิด ถ้าชาวบ้านเข้าไปอาจเป็นอันตรายได้ เป็น ดัน หรือช้างที่มีอุปนิสัยดุร้าย ชอบทำร้ายผู้คน มักเป็นช้างเพศผู้ และมาตัวเดียว เป็นต้น

จากที่กล่าว ประโยชน์ที่ชาวบ้านได้จากการใช้กระบวนการเก็บและบันทึกข้อมูลควบคู่กับปฏิบัติการเฝ้าระวัง ทำให้ปัจจุบัน ข้อมูลพฤติกรรมช้างที่รวบรวมได้ เป็นคู่มือที่ดี และอาจใช้เป็นแนวทางหนึ่งสำหรับการศึกษาและนำไปปฏิบัติจริงแก่ชุมชนใกล้เคียงไปจนถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่ได้มีการประสานด้านข้อมูลช้าง ข้อมูลสถานการณ์ช้างจากชุมชนอยู่เป็นระยะ เพื่อที่จะได้ลงมาช่วยเหลือหรือส่งเสริม ไปจนถึงร่วมในกิจกรรมต่างๆเกี่ยวกับการจัดการสถานการณ์ช้างต่อไป

ที่ผ่านมา พื้นที่ชุมชนหนองบอน มีอุทยานฯ ซึ่งเป็นหน่วยงานในพื้นที่ แห่งชาติน้ำตกคลองแก้ว จังหวัดตราด และอุทยานแห่งชาติคลองศรีนอย จังหวัดจันทบุรี มีบทบาทหลักคือ ส่งกำลังเจ้าหน้าที่ลงมาร่วมการเฝ้าระวังกับทีมชาวบ้าน ซึ่งทางอุทยานฯ มีข้อมูลเกี่ยวกับเส้นทางเดินของช้าง มีการทำแผนที่ของอุทยานและมีการทำแผนที่เดินดิน (Social Mapping) ร่วมกับทีมชาวบ้าน ตลอดจน ทางอุทยานฯ ได้ร่วมกับชาวบ้านและทางจังหวัดขับเคลื่อนเรื่องการปลูกพืชแหล่งอาหารช้าง และการทำโปงเทียม ไปจนถึงการจัดตั้งกองทุนของอุทยานฯ เพื่อให้การช่วยเหลือแก่ชาวบ้านผู้ประสบสถานการณ์ช้างบางส่วนด้วย แต่ในเรื่องกองทุนดังกล่าวนี้ ยังไม่ครอบคลุมในทุกพื้นที่ และทุกคน นอกจากอุทยาน ชุมชนหนองบอนยังอยู่ใกล้ทหารฐานพระยาตานี จึงมีการจัดชุดกำลังทหารลงมาช่วยชุมชนอยู่เสมอ

ในด้านการชดเชย มีเกษตรกรอำเภอบ่อไร่ฯ เบื้องต้นพบว่าการช่วยเหลือค่าเสียหายในอัตราไร่ละ 700 บาทกว่า แต่ชาวบ้านสะท้อนว่าไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ เนื่องจากอัตรา 700 กว่าบาทต่อไร่ ไม่คุ้มสำหรับวิถีแบบชาวสวน เพราะต้นทุนที่ช้างล้มไป 1 ต้น มีต้นทุนสูงกว่าค่าชดเชยในอัตราไร่ตนเอง ชาวบ้านทั้งที่หนองบอนและช้างทูนมองว่าเป็นการชดเชยที่ได้ไม่คุ้มเสีย ไม่เหมาะกับวิถีชีวิตชาวสวน

การทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยังเพื่อศึกษาปัจจัย เงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัดในการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอีกด้วย คือ โอกาสที่ทำให้การทำงานร่วมกับหน่วยงานประสบความสำเร็จ ต้องย้อนไปเมื่อแรกเริ่มโครงการพัฒนาโจทย์ พบว่า มีหน่วยงานที่เข้าร่วมอยู่แล้ว แต่พอเวลาผ่านไป หน่วยงานต่างก็มีภารกิจหลักไปจนถึงประเด็นสถานการณ์ช้าง ไม่ได้ได้รับความสนใจเท่าที่ควรในระดับจังหวัด ชาวบ้านหลายคนสะท้อนอย่างตรงไปตรงมาว่า ปัญหาการดูแลชาวบ้านที่สูญเสีย สัมพันธ์กับประเด็นเรื่องเอกสารสิทธิ์ ที่ดิน ดังนั้น ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ไม่สามารถเข้ามาเต็มตัว เนื่องจากปัญหาคนกับช้างยังเกี่ยวโยงไปถึงการพาดพิงหน่วยงานต่างๆ เรื่องการนำช้างมาปล่อย ซึ่งต่อมา เมื่อกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามา และชาวบ้านมีความเข้าใจร่วมกันว่า ปัญหาและสถานการณ์ช้าง ไม่ใช่การร้องเรียนต่อหน่วยงาน หรือหาคนผิด แต่เป็นการระดมความร่วมมือเพื่อช่วยกันสร้างแนวทางการจัดการสถานการณ์ ชาวบ้าน จึงหันมาให้ความสำคัญกับกระบวนการ และใช้ข้อมูลกับผลที่ได้จากการจัดเวที การปฏิบัติการต่างๆ ไปจนถึงข้อมูลที่เป็นภาพและเทปบันทึกภาพ เพื่อนำเสนอต่อ

หน่วยงาน ประกอบกับโอกาสอีกประการหนึ่ง คือ การร่วมทำงานในโครงการเกี่ยวกับการจัดการสถานการณ์ช้างป่าร่วมกับนักวิชาการ คือ โครงการวิจัย PAR และโอกาสที่เรียกว่าเป็นจุดเปลี่ยน (Turning Point) คือ การเข้าร่วมประชุมช้างระดับประเทศที่อุทยานแห่งชาติเอราวัณและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ จังหวัดกาญจนบุรี และอีกครั้งหนึ่ง คือ การเข้าร่วมกับอุทยานแห่งชาติเขาอ่างฤๅไน จังหวัดฉะเชิงเทรา ไปจนถึงที่อำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง แต่อย่างไรก็ดี ข้อจำกัดบางอย่าง อาทิ การที่ชุมชนถึงแม้ผ่านกระบวนการทำงานวิจัยมาแล้ว แต่ก็ยังมีกลุ่มชุมชนอยู่บ้างที่ก็ยังคิดหวังว่า จะมีการนำช้างออกไปจากพื้นที่ ไปจนถึง ความไม่ต่อเนื่องในการทำโป่งเทียมหรือแหล่งอาหารตามธรรมชาติของช้าง เมื่อไม่มีการติดตามที่ต่อเนื่อง เมื่ออาหารร่อยหรอลง ช้างก็จะกลับมาที่สวนผลไม้ อีกทั้ง ไม่มีกระบวนการเข้าไปติดตามเก็บข้อมูลบันทึกผลความสำเร็จของการทำโป่ง ว่าที่สุดแล้ว มีช้างลงมากินโป่งเทียมจริงหรือไม่ มากน้อยแค่ไหน เพื่อที่จะทำการวิเคราะห์ต่อไปได้ว่า การทำโป่งนั้น ตอบโจทย์เพื่อเป็นหนึ่งในแนวทางลดความรุนแรงตลอดจนแก้ไขสถานการณ์ช้างป่าได้จริงและได้ดีหรือไม่แน่นอน ซึ่งนอกจากนี้ ชุมชนเองก็มีความกังวลว่า เมื่อทำงานวิจัยควบคู่กับการทดลองปฏิบัติการจรรยาบรรณโครงการแล้ว การขับเคลื่อนและการต่อยอดในงานต่อไปจะเป็นอย่างไร อย่างไรก็ดี แนวทางที่เกิดขึ้นซึ่งถือเป็นผลที่มาจากการดำเนินโครงการตามวัตถุประสงค์นั้น คือ แนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และคำว่าชุมชนนั้น ยังหมายรวมถึง การร่วมมือกับชุมชนหนองบอน อำเภอบ่อไร่ และชุมชนตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราดที่เป็นเครือข่ายชุมชนวิจัยโครงการแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าร่วมกันด้วย

หลังจากการดำเนินโครงการมาตลอดระยะเวลา นับตั้งแต่การพัฒนาโจทย์ในปี พ.ศ.2555 โครงการปัจจุบันเป็นโครงการระยะที่ 2 และได้ดำเนินการตามแผนปฏิบัติการจนกระทั่งจบการจัดเวทีคืนข้อมูล ซึ่งก่อนหน้านี้ ดังกล่าว สิ่งที่ชุมชนได้หรือค้นพบจากกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่

- ข้อมูลสถานการณ์ช้าง
- ข้อมูลสถานการณ์คน/ชุมชน
- ข้อมูลหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- ปัญหา/อุปสรรค/ ข้อเสนอแนะอื่นๆ

ซึ่งทั้งหมดนี้ นำไปสู่การเกิดแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างขึ้น ดังนี้

1 กองทุนช้าง

กองทุนเกิดจากแนวคิดการจัดการตนเอง ชาวบ้าน ปรับเปลี่ยนวิถีคิด มาสู่การยอมรับความเป็นชุมชนอยู่ร่วมกับช้าง และคนต้องไม่เสียโอกาส และมีการได้รับการดูแลและมีการเยียวยา สนับสนุนกันเอง จึงใช้แนวคิดหลักการออมเป็นแบบสัจจะออมทรัพย์ เงินที่ระดมเป็นทุนมาจะใช้เป็นค่าชดเชยกรณีมีผู้ประสบภัยช้างป่าไปจนถึงให้สมาชิกได้กู้ยืม กับเป็นทุนรอนเพื่อไปขยับขับเคลื่อนด้านการตั้งทีมเฝ้าระวัง การขยับต่อเนื่องเรื่องโป่งและแหล่งพืชอาหารช้าง ไปจนถึง การสำรวจพื้นที่ การทดลองปลูกพืช ลงทุนปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตพืชที่ช้างไม่กิน เป็นต้น โดยที่ผ่านมา ชาวบ้านใช้การสังเกตแต่ไม่เก็บข้อมูล พอได้ใช้

งานCBR ชาวบ้านกลายเป็นนักวิจัยที่ใช้การเก็บข้อมูล การจดบันทึกและใช้ข้อมูลเพื่อร่วมกันหาแนวทางการจัดการสถานการณ์ต่อไปในอนาคต ภายใต้ความถึคความเข้าใจที่ว่า จะไม่รอทางการ หน่วยงาน ฝั่งตนเองก่อน ถึงหน่วยงานไม่ทำไม่ส่งนโยบาย บุคลากรมา ไม่เป็นไร ชาวบ้านทำ

2 ชุมทึมเฝ้าระวังที่เข้มแข็งและมีหน่วยงานลงมาสนับสนุน

การจัดชุดทึมเฝ้าระวังนี้พบว่า เป็นการขับเคลื่อนเชิงปฏิบัติการควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลในทุกๆ พื้นที่ชุมชนวิจัย ในชุมชนหนองบอนพบว่า มีความเหมือนกับทึมเฝ้าระวังช้างทุนและสะตอคือ เน้นกลุ่มชาวบ้านเฝ้าระวัง ใช้เสียงดัง ปีนผุ้ก ระเบิด เพื่อให้ช้างตกใจกลัว แต่ชาวบ้านก็สะท้อนว่า ช้างที่เข้ามาปัจจุบันไม่กลัวสิ่งเหล่านี้ อีกทั้งมีท่าทางเข้าหาคน คุ้นชินกับเสียงดังและคน ยังเป็นการตอกย้ำความเชื่อเดิมของชาวบ้านที่ว่า ช้างเหล่านี้ถูกนำมาปล่อย อย่างไรก็ตาม ชุมชนหนองบอน ยังได้ขับเคลื่อนทึมเฝ้าระวังโดยในภายหลังจากการร่วมทึมวิจัยCBR ได้รวมกลุ่มกันในหนองบอนและไปร่วมด้วยช่วยชุมชนวิจัยข้างเคียงอย่างช้างทุนและสะตอ มีการเก็บข้อมูลและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกันทุกเดือน ไปจนถึง ได้รับความช่วยเหลือด้านกำลังคนจากอุทยานฯและฐานพระยาตานีด้วย

3 การสร้างแหล่งอาหารช้าง

การดำเนินการขับเคลื่อนแนวทางที่ชุมชนค้นพบและดำเนินการต่อโดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในการประสานความร่วมมือเชิงบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไปจนถึงระดับจังหวัด สื่อ และการเชื่อมโยงชุมชนจังหวัดจันทบุรีที่ปัจจุบัน ประสบสถานการณ์ช้าง ซึ่งเป็นกลุ่มช้างกลุ่มเดียวกันที่เคลื่อนที่ในเขตรอยต่อป่า 2 จังหวัด ซึ่งชุมชนวิจัยตราดคาดว่า จะใช้ประสบการณ์การวิจัยเรื่องช้าง ขยับขับเคลื่อนเข้าไปสู่จังหวัดจันทบุรี อีกทั้งมีการนำเอาชุดความรู้ที่ได้ ที่เกิดจากกระบวนการด้านข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลพฤติกรรมช้าง ข้อมูลการเฝ้าระวัง ไปจนถึงข้อควรระวังในการผลักดันช้างต่างๆ ไปใช้ต่อยอดทดลองเก็บข้อมูลควบคู่ปฏิบัติการร่วมกับพื้นที่อื่นดังกล่าว นอกจากนี้ ยังหมายรวมถึง การรวมตัวกันเพื่อหาทางช่วยเหลือเยียวยาผู้ประสบภัยจากสถานการณ์เดียวกันโดยเน้นชุมชนเป็น ฐาน ดังนั้น การขับเคลื่อนเรื่องของกองทุน ถือเป็นการยกระดับแนวทางที่ชุมชนค้นพบ จากระดับความถึคและการศึกษารูปธรรมที่ก่อตัวขึ้นถือเป็นความคืบหน้า เป็นผลที่เกินจากวัตถุประสงค์โครงการในระยะที่ 1 ตั้งไว้ โดยหมายเพียงแนวทางแต่ปัจจุบัน ชุมชนได้ก่อตั้งกองทุนขึ้น และมีสมาชิก เกือบ 100 คน มาจากชุมชนตำบลช้างทุน หนองบอน อำเภอบ่อไร่และจากตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง และคาดว่า จะขยายสู่สมาชิกชาวบ้านที่ประสบสถานการณ์ช้างคนอื่นๆที่แม้จะไม่ได้เข้าร่วมวิจัยด้วย ซึ่งรูปแบบการขับเคลื่อนเรื่องกองทุนดังกล่าว ชาวบ้าน ยังคงต้องการพี่เลี้ยง และยังมีความเชื่อว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะเป็นเครื่องมือที่จะพัฒนากลไกกองทุนนี้ให้ต่อยอดไปได้อย่างมั่นคง และเป็นแนวทางการช่วยเหลือพึ่งพาตนเองของชาวบ้านอย่างแท้จริงด้วย

ชาวบ้านยังกล่าวอีกว่า ปัญหาเรื่องช้าง แท้จริงนั้น เกิดจากช้าง ต้องการอาหาร ซึ่งไม่มีเพียงพอในแหล่งอาหารตามธรรมชาติ การที่แหล่งอาหารและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ป่า ถูกบุกรุกทำลาย แต่อย่างไรก็ดี หากจะลดทอนระดับความรุนแรงของสถานการณ์นี้ ก็ยังจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงการขับเคลื่อนเรื่องของแหล่งอาหารช้างให้ต่อเนื่อง แม้ว่าที่ผ่านมา จะมีการทำโป่งเทียม ปลูกพืช สรรวจแหล่งอาหารช้าง แต่ความ

ไม่ต่อเนื่อง ขาดการติดตามประกอบกันนโยบายบางส่วนที่ผ่านมาทำให้ไปงเทียมไม่ประสบผลสำเร็จ ช้างยังคงลงมาที่สวนผลไม้ของชาวบ้าน และเพิ่มปริมาณมากขึ้นทุกปี ตลอดจนขยายวงเส้นทางและแหล่งที่ช้างลงไปกว้างขวางขึ้น ในเขตป่ารอยต่อจังหวัดตราด- จันทบุรี

ท่าทีของหน่วยงาน ยังไม่เข้ามาร่วมเท่าที่ควร ยังมีการผลักชาวบ้านออกจากพื้นที่บ้าง อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับผู้นำท้องถิ่นแต่ละสมัย ส่วนใหญ่ หน่วยงานหลักคือ อำเภอและอบต. ทางFreelandอยู่ในพื้นที่มาสองปีกว่า มีการขยายขยายวงการทำงานจากชุมชนไปสู่หน่วยงานๆ และการที่เคลื่อนทีมเข้ามาในผืนป่าภาคตะวันออก คือ การเข้ามาสร้างภาค กลุ่มเพื่อการเรียนรู้ชุมชนจัดการช้าง

นอกจากนี้ พบว่า เมืองคักรที่เป็นองค์กรอิสระและยังมีส่วนของทางนักวิชาการลงมาให้ความสนใจกระบวนการทำงานของโครงการช้างจังหวัดตราด ได้แก่ องค์กร Freeland รับผิดชอบขับเคลื่อนงานอยู่ในพื้นที่ป่าเขาใหญ่ ทับลาน และมีความสนใจจะลงมาสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกับชุมชนตราดเรื่องช้าง อีกทั้งแกนนำชุมชนในพื้นที่ป่าเขาใหญ่ ที่ได้รับผลกระทบจากช้าง มีการดำเนินการในพื้นที่ในแง่การช่วยเหลือชาวบ้าน การจัดกิจกรรมที่เน้นการให้ความรู้ ทั้งกับชาวบ้านและเยาวชน เนื่องจากในพื้นที่เขตอุทยาน มีชาวบ้านที่ยังคงไปหาของป่า เพราะไม่มีอาชีพ ดังนั้น การดำเนินงานส่วนหนึ่งของมูลนิธินี้ จึงเน้นเรื่องการให้คนยังสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้และประกอบอาชีพในป่า ดูแลป่า ป่าชุมชนได้ด้วย แต่นัยที่ซ่อนอยู่ยังเป็นปัญหาเรื่องการบุกรุกป่า อีกทั้งปัญหาเรื่องการตัดไม้ทำลายป่าด้วย

ทางองค์กรFreeland ยังทำงานร่วมกับภาคกลุ่มอนุรักษ์ทั้งทางกลุ่มรักษ์เขาชะเมาและกลุ่มอนุรักษ์เสิงสางโคราช เป็นการดำเนินการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ องค์กรนี้ยังขับเคลื่อนเรื่องการอนุรักษ์ช้าง การฆ่าช้างเองไปจนถึงประเด็นที่เป็นข่าว คือเรื่องการสวมทะเบียนช้างด้วย การทดลองปฏิบัติการในการผลักดันช้างออกจากพื้นที่ชุมชนซึ่งเป็นกระบวนการขององค์กรคือ ทดลองใช้ผึ้งแต่ก็พบว่า ปัญหาจากการเลี้ยงผึ้ง ก็มีมากมาย แต่ก็มิชาวบ้านทั้งที่เห็นด้วย เพราะผลักดันช้างได้และก่อให้เกิดอาชีพด้วย แต่บางกลุ่มก็ต่อต้านสำหรับทีมเฝ้าระวัง คือ มีการรวมทีมกันเบื้องต้น และยังเป็นโดยกลุ่มชาวบ้านมากกว่า นอกจากนี้ ยังมีทางดร มัทนา ศรีกระจำง อดีตนักวิชาการกรมอุทยานและ มูลนิธิช้างได้เข้ามาร่วมสำรวจและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำงานตลอดจนเสนอแนวทางการจัดการสถานการณ์ช้างป่าร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ และมีความสนใจที่จะพัฒนาชุดโครงการเพื่อลงมาศึกษาและปฏิบัติการด้านการจัดการสถานการณ์ช้างและการสร้างชุมชนคนกับช้างอยู่ร่วมกัน

ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นแนวทางการขับเคลื่อนการจัดการสถานการณ์ช้างโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจะสร้างแรงขับเคลื่อนเป็นวงกว้าง ขยายสู่พื้นที่ชุมชน จังหวัดข้างเคียงใน

รอยต่อผืนป่าตราดและจันทบุรี ชาวบ้านยังมีความต้องการที่จะใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการผลักดันแนวทางการทำงาน โครงการต่อยอดหรือการยกระดับการทำงาน โดยทางทีมวิจัยเองค้นพบแนวทางที่จะนำไปสู่การสร้างชุมชนต้นแบบ คนอยู่ร่วมกับช้าง และการดำเนินงานต่อเนื่องโดยอาศัยฐานข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจากระบวนการทำงานที่ผ่านมา อีกทั้ง การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านคนอื่นๆ ได้เข้าร่วมเป็นทีมวิจัยอย่างกว้างขวาง ไปจนถึงการที่ชุมชนขับเคลื่อนแนวทางที่ค้นพบ ทั้งปฏิบัติการเฝ้าระวังที่เข้มข้น และเป็นไปตามหลักวิชาการด้านพฤติกรรมช้างเพื่อลดความเสี่ยงของชาวบ้านทีมเฝ้าระวัง การสำรวจแหล่งพื้นที่อาหารช้าง ไปจนถึงกองทุนช่วยเหลือผู้ประสบสถานการณ์ช้างและช่วยเหลือสมทบทุนในการดูแล จัดสร้างแหล่งอาหารช้าง กำลังเป็นสิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนสามพื้นที่ดำเนินการอยู่จริง และมีความคาดหวังต้องการพัฒนาโจทย์โครงการต่อยอด ที่จะเน้นการขับเคลื่อนแนวทางดังกล่าวในเชิงปฏิบัติการมากขึ้น และรวมถึงการดูแลฐานทรัพยากรชุมชนเพื่อสร้างความยั่งยืน ท่ามกลางสถานการณ์คนกับช้างในอนาคต

ความเห็นที่เลี้ยงโครงการฯ

ปัญหาเรื่องช้าง แท้จริงนั้น เกิดจากช้าง ต้องการอาหาร ซึ่งไม่มีเพียงพอในแหล่งอาหารตามธรรมชาติ การที่แหล่งอาหารและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ป่า ถูกบุกรุกทำลาย แต่อย่างไรก็ดี หากจะลดทอนระดับความรุนแรงของสถานการณ์นี้ ก็ยังจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงการขับเคลื่อนเรื่องของแหล่งอาหารช้างให้ต่อเนื่อง แม้ว่าที่ผ่านมา จะมีการทำโปงเทียม ปลุกพืช สำรวจแหล่งอาหารช้าง แต่ความไม่ต่อเนื่อง ขาดการติดตามประกอบกับนโยบายบางส่วนที่ผ่านมาทำให้โปงเทียมไม่ประสบผลสำเร็จ ช้างยังคงลงมาที่สวนผลไม้ของชาวบ้าน และเพิ่มปริมาณมากขึ้นทุกปี ตลอดจนขยายวงเส้นทางและแหล่งที่ช้างลงไปกว้างขวางขึ้น ในเขตป่ารอยต่อจังหวัดตราด- จันทบุรี

ท่าทีของหน่วยงาน ยังไม่เข้ามาร่วมเท่าที่ควร ยังมีการผลักชาวบ้านออกจากพื้นที่บ้าง อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับผู้นำท้องถิ่นแต่ละสมัย ส่วนใหญ่ หน่วยงานหลักคือ อำเภอและอบต. ทางFreelandอยู่ในพื้นที่มาสองปีกว่า มีการขับเคลื่อนขยายวงการทำงานจากชุมชนไปสู่หน่วยงานฯ และการที่เคลื่อนทีมเข้ามาในพื้นที่ภาคตะวันออก คือ การเข้ามาสร้างภาค กลุ่มเพื่อการเรียนรู้ชุมชนจัดการช้าง

นอกจากนี้ พบว่า มีองค์กรที่เป็นองค์กรอิสระและยังมีส่วนของทางนักวิชาการลงมาให้ความสนใจ อีกทั้งแนวทางการขับเคลื่อนการจัดการสถานการณ์ช้าง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจะสร้างแรงขับเคลื่อนเป็นวงกว้าง ขยายสู่พื้นที่ชุมชน จังหวัดข้างเคียงในรอยต่อผืนป่าตราดและจันทบุรี ชาวบ้านยังมีความต้องการที่จะใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการผลักดันแนวทางการทำงาน โครงการต่อยอดหรือการยกระดับการทำงาน โดยทางทีมวิจัยเองค้นพบแนวทางที่จะนำไปสู่การสร้างชุมชนต้นแบบ คนอยู่ร่วมกับช้าง และเป็นการดำเนินงานต่อเนื่องโดยอาศัยฐานข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจากระบวนการทำงานที่ผ่านมา อีกทั้ง การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านคนอื่นๆ ได้เข้ามาร่วมเป็นทีมวิจัยอย่างกว้างขวาง ไปจนถึงการที่ชุมชนขับเคลื่อนแนวทางที่ค้นพบ ทั้งปฏิบัติการเฝ้าระวังที่เข้มข้น และเป็นไปตามหลักวิชาการด้านพฤติกรรมช้างเพื่อลดความเสี่ยงของชาวบ้านทีมเฝ้าระวัง การสำรวจแหล่งพื้นที่อาหารช้าง ไปจนถึงกองทุนช่วยเหลือผู้ประสบสถานการณ์ช้างและช่วยเหลือสมทบทุนในการดูแล จัดสร้างแหล่งอาหารช้าง กำลังเป็นสิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนสามพื้นที่ดำเนินการอยู่จริง และมีความคาดหวังต้องการพัฒนาโจทย์โครงการต่อยอด ที่จะเน้นการขับเคลื่อนแนวทางดังกล่าวในเชิงปฏิบัติการมากขึ้น และรวมถึงการดูแลฐานทรัพยากรชุมชนเพื่อสร้างความยั่งยืน ท่ามกลางสถานการณ์คนกับช้างในอนาคต

นส.ชยาภา อานามวัฒน์